

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Hadislere Göre Namazda Kıraat ve Hz. Peygamber'in (s.) Kıraati

According to Hadiths Qiraat in Prayer and The Prophet's Qiraat

Yazar / Author

Sinan ERDİM

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı

Kastamonu / TÜRKİYE

serdim@kastamonu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2564-5027>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 22/08/2024

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 01/12/2024

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 22 Sayı/Issue: 44 Sayfa /Page: 124-149

Atıf/Citation: Erdim, Sinan. "Hadislere Göre Namazda Kıraat ve Hz. Peygamber'in (s.) Kıraati". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2024), 124-149.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1536626>

• Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

HADİSLERE GÖRE NAMAZDA KIRAAT VE HZ. PEYGAMBER'İN KIRAATI

Öz

Namaz kılınırken kıraat ediliyor edilmeyeceği veya nasıl ve ne kadar edileceği ile ilgili kaynaklarımızda farklı görüşler ve rivâyetler nakledilmiştir. Bu bağlamda makalede namazda kıraatin Hz. Peygamber döneminden itibaren izini sürmeyi ve bazı sorulara cevaplar bulmayı amaçlamaktayız. Örneğin risâletin başlangıcından itibaren aynı kıraat şekli mi söz konusudur? Yani önce Fâtihâ sûresi ardından da bir sûre mi okunurdu? Ya da süreç içerisinde okuma şeklinde farklılıklar söz konusu olmuş mudur? Yani İslâmiyetin değişik kabileler ve milletler arasında yayılması kıraat hususunda bazı fetvâlara ve tedbirlere sebebiyet vermiş midir? Cevabını aradığımız bir başka husus ise Hz. Peygamber'in düzenli bir şekilde namazda Fâtihâ sûresini okuyup okumadığıdır. Bu araştırmada Hz. Peygamber'den ve sahâbeden ve yer yer de tâbiinden gelen rivâyetlerinden hareketle bu sürecin izi sürülmeye çalışılarak bu soruların cevapları aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, Namaz, Kıraat, Fâtihâ.

According to Hadiths Qiraat in Prayer and the Prophet's Qiraat

Abstract:

Different opinions and narrations have been reported in our sources about whether, how and how much qiraat should be performed during prayer. In this context, we aim to trace the Qiraat in prayer from the time of the Prophet and find answers to some questions. For example, is it the same form of qiraat from the beginning of the Prophethood? In other words, was the Surah al-Fatiha recited first, followed by another surah? Is there a discrepancy in the reading process? In other words, did the spread of Islam among different tribes and nations lead to some fatwas and measures in the matter of qiraat? Another issue that we are looking for an answer to is whether the Prophet regularly recited the Surah al-Fatiha in prayer. In this study, we will try to find answers to these questions by trying to trace this process based on the narrations of the Prophet and the Companions and sometimes the tabiin.

Keywords: Hadith, Prophet, Prayer, Qiraat, al-Fatiha

Giriş

Namazlarda kıraatın geleneğimizdeki yerini ve Hz. Peygamber'in neler okuduğunu ortaya koyan birçok rivâyet nakledilmiştir. İlk asırlarda özellikle sahâbe, tâbiîn ve mezheplerin kuruluş döneminde bazı farklı ve yer yer de ortak uygulamalar görülmektedir. Örneğin kıraatın vacipliği ve hangi sûrenin okunacağı hususunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Ayrıca *Muvatta* ve *Âsâr*'lar gibi ilk dönem yani hicrî ilk iki asır ile sonrası döneme ait eserlerde konunun ele alınışında ve nakledilen rivâyetlerde de farklılıklar görülmektedir. Örneğin *Kütüb-i Sitte*'de geçen "Fâtihâ okumayanın namazı yoktur" gibi meşhur bazı hadisler ilk dönem eserlerinde bulunmamaktadır. Aynı şekilde hicrî üç ve sonrasındaki eserlerde konuyla ilgili rivâyetlerin çoğaldığı ve buna bağlı olarak çelişkilerin de arttığı gözlenmektedir.

Bu çerçevede namazda kıraatın durumu ve özellikle de Fâtihâ sûresi'nin Hz. Peygamber'den itibaren nasıl okuna geldiği kaynaklardan tesbite çalışılacaktır. Ayrıca sahâbenin, tabiînin, mezhep imâmalarının ve Ehl-i hadisin farklı tutumlarının sebepleri anlaşılmasına çalışılacaktır.

1. Kıraatın Namazın Rükünlerinden Sayılması

Namazda kıraatın farz olması hususunda ulemânın farklı görüşleri bulunmaktadır. "فَأَقْرَأُوا"

”مَا تَسْرُ مِنَ الْقُرْآنِ” âyetindeki emrin bu hususta farza delalet ettiğini savunanlar olduğu gibi İbn Kayyım (ö. 751/1350) gibi bu âyetin namazda kıraatle alakalı olmayıp gece kıyamıyla ilgili olduğunu söyleyenler de vardır.¹ Nitekim, İmâm Muhammed (ö. 189/805) Medînelilerin bazısının İmâm A'zam (ö. 150/767) gibi namazda kıraat etmeyen namazını iade edeceği görüşünde olduklarını, Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) de aynı görüşte olduğunu nakletmiştir. Kimi Medînelilere göre ise böyle bir kimseye herhangi bir şey gerekmez ve namazı tamdır. Ebû Seleme hadisini ise delil olarak getirdiklerini söyler. Bu hadise göre Hz. Ömer (ö. 23/644) insanlara akşam namazını kıldırınca kıraat etmez. Namazı bitirince okumadığı kendisine söylenince “Rukûları ve secdeleri nasıldı?” der. “Güzel” denilince “O halde bir beis yok” cevabını verir. İmâm Mâlik'in naklettiği bu hadisin senedindeki râvîler sika olmakla birlikte içlerinde tedlîs ve irsâl yapmakla tenkid edilenler de vardır. Ayrıca Ebû Seleme (ö. 94/713) rivâyeti mürsel olarak nakletmiştir.² İmâm Muhammed ise bu hadisi İbrâhîm en-Nehaî (ö. 96/716) tarîki ile tam muhalif bir mana ile nakletmiştir. Bu rivâyete göre ise hem o hem arkadaşları namazını iade etmiştir.³ Bu hadis de mürseldir. Nitekim İbrâhîm en-Nehaî, Hz. Ömer'i görmemiştir. İmâm Muhammed bu hadisin bir benzerini Bukeyr b. Âmir-İbrâhîm en-Nehaî ve Şa'bî isnâdı ile de nakletmiştir. Bukeyr zayıf kabul edilmiştir.⁴ İmâm Muhammed bu hadisin İmâm Mâlik'in naklettiği rivâyete göre daha güvenilir olduğunu söyler. Çünkü bu hadis “Kim bir namaz kılar da Fâtiha okumazsa o namaz eksiktir” rivâyetine benzerlik arz etmektedir.⁵ İmâm Muhammed'in atıfta bulunduğu bu Ebû Hureyre hadisi Muvatta'da tahrîc edilmekle beraber İmâmeyn'in *Asar*'ında yoktur.⁶

İmâm Muhammed'e göre İmâm Mâlik de Hz. Ömer hadisini sahîh görmemektedir: “İmâm Mâlik dedi ki “Görülüyor mu ki Hz. Ömer cehrî bir namazda kıraatı terk edince sahâbe ona hatırlatmıyor ve onunla birlikte namazlarını kıyıyorlar. (Günümüzde ise) İmâm bunu yapınca insanlar hatırlatıyor” Bu hadisi reddederek (bunları söylemiştir.)”⁷

İmâm Mâlik'in ve İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/820) de önceleri namazda kıraatı zorunlu görmedikleri söylenebilir. İmâm Şâfiî de Hz. Ömer'in namazını iade etmediğini İmâm Mâlik'ten nakledenlerdendir. Beyhakî (ö. 458/1066) İmâm Şâfiî'nin önceleri unutan kişiden kıraatın düşeceğini görüşünde olduğunu söyler. İmâm Şâfiî, Kûfelilerin naklettiği Hz. Ömer'in namazını yeniden kıldığı rivâyetinin mürsel olduğunu söyler. Kendilerine “Ebû Seleme Medîne'de bu hadisi âli Ömer'in yanında nakletti ama kimse inkâr etmedi” bilgisinin de nakledildiğini belirtir. Beyhakî, Ebû Seleme rivâyetinin de mürsel olduğunu söyler. Şa'bî ve İbrâhîm en-Nehaî'den Hz. Ömer'in namazını iade ettiğine dair birer mevsûl rivâyeti naklettikten sonra “Bunlar mevsûldür ve kıraatın vacipliği hususunda sünnete ve kıyasa daha uygundur. Rükünlar nisyan ile unutulmaz. Allah daha iyi bilir” der.⁸ Ancak bu hadislerin sıhhatlerine değinmez. Halbuki bu hadislerin isnâdları problemlidir. Mevsûl olmaları onlar sahîh yapmaz.

¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Kayyim el-Cevziyye, *'İlâmu'l-muvakki'in* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), 2/218.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1403), 1/234-5.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/400.

⁴ Şeybânî, *Hücce*, 1/236-7; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehabî, *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 1/350.

⁵ Şeybânî, *Hücce*, 1/238.

⁶ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî, *Muvatta bi rivâyeti Yahyâ el-Leysi* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 1985), "Salât", 9.

⁷ Şeybânî, *Hücce*, 1/235-6.

⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1991), 3/327-8.

İbn Abdilberr (ö. 463/1071) kıraatsiz namazın olmayacağı noktasında âlimlerin icmâ ettiğini ancak yeterli olan kısmında, Fâtiha'da ve Fâtiha'nın yerine Kur'ân'dan başka bir şeyin okunması hususunda ise ihtilaf ettiklerini söyler. Hz. Ömer'in namazını iade etmediği hadisinin münker olduğunu, İmâm Mâlik'in onu önceleri kitabında naklettiğini ancak sonradan çıkarttığını belirtir. Nitekim bu hadis bazı nüshalarda mevcut olmakla birlikte Yahyâ el-Leysî (ö. 234/849) ve bir grubun nüshasında mevcut değildir. Amelin de bu rivâyete göre değil "hidac" (Fâtihasız namaz eksiktir) hadisine göre olduğunu söyler.⁹ İbn Abdilberr, İmâm Mâlik'in Hz. Ömer'in namazını iade etmediğini reddettiğini ve "İnsanlar Ömer'in akşam namazında ne yaptığını görüyor. Ancak tesbih getirip ona haber vermiyorlar" dediğini nakletmiştir.¹⁰

Aynî (ö. 855/1451), namazda kıraat hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini bir kısmının namazlarda kıraatı müstehab saydığını Asam (ö. ?), İbn Uyeyne el-Kûfî el-Mekki (ö. 198/814), Hasen b. Salih el-Kûfî (ö. 169/786) ve İbn Uleyye el-Kûfî el-Basrî'nin (ö. 193/809) bu görüşte olduğunu söyler. Aynı şekilde İmâm Şâfiî'nin dört, Mâlik'in üç, Hasen el-Basrî'nin (ö. 110/728) ise tek rekâtta farz saydığını belirtir. Hanefîlerin ise herhangi bir sûre tayin etmeksizin ilk iki rekâtta farz saydıklarını ifade eder.¹¹

Hicrî ikinci asrın sonralarına doğru daha farklı rivâyetler öne çıkmış ve Ehl-i hadis daha kesin ve daha net bir resim ortaya koymuştur. Örneğin Buhârî (ö. 256/870) "İmâm, cemaat herkese; bütün namazlarda; seferde, hazarda; cehrî veya hafî namazda kıraat vardır" isimli bir bâb açmış ve şu üç hadise yer vermiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs Kûfe valisi iken Hz. Ömer'e namazı güzel kıldırıyor diye şikâyet edilmiştir. O ise namazı Hz. Peygamber gibi kıldırıldığını, yatsının ilk iki rekâtını uzun son ikisini ise kısa tuttuğunu söylemektedir. Sonrasında ise konuyla alakalı en meşhur rivâyet diyebileceğimiz Ubâde b. es-Sâmit'ten nakledilen "Fâtiha okumayanın namazı yoktur" merfû' hadisini delil gösterir. Bu rivâyetten ne İmâm Mâlik'in ve ne de Hanefî mezhebi kurucularının bahsetmemesi ilginçtir. Üçüncü olarak ise Hz. Peygamber'in namazını beğenmediği bir bedeviye "Tekbir al ve Kur'ân'dan kolayına geleni oku..." hadisini tahrîc etmiştir.¹² Aslına bakılırsa son iki rivâyet birbiriyle bâriz bir şekilde çelişmektedir.

Bu bilgilerden hareketle süreç içinde görüşlerde ve delil olarak getirilen rivâyetlerde belli bir değişim olduğu söylenebilir.

2. Hz. Peygamber'in Hafî (Gizli) Namazlardaki Kıraati

Tahâvî (ö. 321/933) İbn Abbas'ın (ö. 68/717) öğle ve ikindi namazlarında kıraatı uygun görmediği üzerine bazı rivâyetleri naklettikten sonra bir grubun bu rivâyetleri taklid ederek öğle ve ikindi namazında kıraatın olmadığı görüşünde olduklarını söyler. Bunu Süveyd b. Ğafele el-Kuffî'den (ö. 80/700) de naklettiklerini söyler.¹³ Bazı muhaddisler İbn Abbas'dan nakledilen bu rivâyetleri öne çıkarmışken kimi de hiç değinmemiştir. Aynî ise bu konuda şöyle der: "Bazı kimseler; Süveyd b. Ğafele, Hasen b. Salih el-Kûfî ve İbrâhîm b. Uleyye el-Kûfî el-Basrî ve bir

⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr, *el-İstizkâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 1/427.

¹⁰ İbn Abdilberr, *İstizkâr*, 1/428.

¹¹ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-'Aynî, *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi Mebâni'l-ahbâr* (Katar: Vizâretü'l-Evkâf, 2008), 4/8.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Boğa (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987), "Sıfatu's-Salât", 13.

¹³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 1/205.

rivâyete göre Mâlik, dediler ki "Aslında öğle ve ikindide kıraat yoktur."¹⁴

İbn Ebî Şeybe (ö. 235/850) "Öğle ve ikindi namazında kıraatın varlığı ne ile bilinir" isimli bir bâb oluşturması aslında bu hususa bir atıftır. Burada Buhârî'nin de tahrîc ettiği ilginç bir hadis karşımıza çıkmaktadır. Habbâb b. Eret'e Hz. Peygamber'in öğle ve ikindide okuduğunu nereden bildikleri sorulunca "Sakalının hareket etmesi ile" cevabını vermektedir.¹⁵ Yani rivâyetten anlaşılan Hz. Peygamber bu konuda bir şey söylememiş veya öğretmemiştir. Ya da Habbâb b. Eret'in "Fâtihasız namaz yoktur veya eksiktir" hadislerinden haberi yoktur ve hayatı boyunca da olmamıştır. Tahâvî, Habbâb hadisinin delil olamayacağını, Hz. Peygamber'in okuduğu şeyin tesbih duâ veya başka bir şey de olabileceğini söylemiştir.¹⁶ İbn Abbas ise Hz. Peygamber'in okuyup okumadığını bilmediğini ama kendilerinin okuduğunu söylemektedir. Bu hadis için Ebû Habîb "munkatıdır" demiştir. Ardından Ebû Hureyre'nin "Her namazda okuyorum. Hz. Peygamber'in açıktan okuduğunu açık okuduk, gizlediğini de gizledik" demektedir. Buhârî de bu hadisi tahrîc etmiştir. Ancak "Okuyorum" kısmı "Okunur" şeklindedir.¹⁷

Buhârî, "öğle ve ikindide kıraat" bâblarında mezkûr Habbâb hadisine ve Ebû Katâde rivâyetine yer vermiştir.¹⁸ Ebû Katâde hadisine göre "Hz. Peygamber öğle ve ikindi namazlarında ilk iki rekâtta Fâtiha ve iki sûre okurdu. İlk rekâtı uzun tutar, ikincisini ise kısaltırdı. Ayeti de bazen işittirirdi."¹⁹ İbn Abbas'a göre okumazken veya kapalı söz konusu iken, Habbâb b. Eret'e göre sakalının hareketiyle okuduğu anlaşılırken ve Ebû Hureyre'ye göre gizli okurken Ebû Katâde el-Ensârî'ye göre ise ilk iki rekâtta, hadisin bazı tarîklerine göre ise her rekatta ne okuduğu da bilinmektedir. Kanaatimizce bu hadiste ref' problemi söz konusudur. Zaten fıkıhçıların formüle ettiği gibi net olması da hadisin hatalı nakledildiğine önemli bir delildir. Bu rivâyet Yahyâ b Ebî Kesir'in ferd rivâyetlerindedir. Yahyâ müdellistir. Bu rivâyetin kahiri "an" lafzı ile nakledilmiştir. İtibar edilen sarîh ifadelerle ise Evzâî tarafından nakledilmiştir. İbn Hanbel'in Evzâî'nin Yahyâ'dan nakilleri hususunda önemli eleştirileri vardır.²⁰ Bu rivâyeti kapsamlı olarak başka bir çalışmada ele almayı amaçlamaktayız. Ayrıca ileride görüleceği üzere başka mu'an'an hadislerin de sarîh nakillerinde yine Evzâî karşımıza çıkmaktadır.

Müslim'in (ö. 256/870) "öğle ve ikindide kıraat" bâbında mezkûr Ebû Katâde hadisine ve Ebû Saîd el-Hudrî hadisine yer verilmiştir. Ebû Katâde hadisinin bir tarîkine göre Hz. Peygamber son iki rekâtta sadece Fâtiha'yı okurdu. Ebû Saîd el-Hudrî hadisinde ise ne okuduğu değil ne kadar uzunlukta okuduğu öne çıkmaktadır. Ebû Saîd el-Hudrî ve sahâbenin tahminlerine göre Hz. Peygamber'in öğle namazındaki kıyâmı ilk iki rekâtta Secde sûresi miktarınca, son ikisinde ise bunun yarısı kadardır. İkindinin ilk iki rekatında da öğlenin son ikisi kadar, son iki rekâtta da ikindinin ilk ikisinin yarısı kadardır. Secde sûresi otuz âyettir. Bir diğer Ebû Saîd el-Hudrî rivâyetine göre ise öğlenin ilk iki rekatında otuz, son ikide ise on beş âyet; ikindide ilk ikide on beş son ikide ise bunun yarısı kadar okumaktadır. Buna göre Hz. Peygamber öğlenin son iki rekatında

¹⁴ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, ts.), 5/305.

¹⁵ Buhârî, "Sıfatu's-Salât", 15.

¹⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu müşkilil-âsâr* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 1/206.

¹⁷ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî, *el-Musannef*, thk. Ebû Habîb Nâsır b. Abdilazîz (Riyâd: Dâru Künuzi İşbilîyâ, 2015), 1/299; Buhârî, "Sıfatu's-Salât", 22.

¹⁸ Buhârî, "Sıfatu's-Salât", 14, 15.

¹⁹ Buhârî, "Sıfatu's-Salât", 14, 15.

²⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* (Riyâd, Dâru'l-Hânî, 2001), 1/111.

yaklaşık bir buçuk sayfa kadar okumaktadır. Yani yukarıda geçen Ebû Katâde rivâyetiyle pek de uyuşmamaktadır.

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilen bir diğer hadise göre ise bir kişi Bakî' bölgesine gider, ihtiyacını giderir, abdest alır ve gelir Hz. Peygamber'i uzun tutması sebebiyle ilk rekâta bulurdu. Buhârî'nin de naklettiği Sad b. Ebî Vakkâs hadisi burada tahriç edilmekle birlikte rivâyet yatsı namazı olarak değil dört rekatlı namazlar olarak nakledilmiştir.

"Sabah namazında kıraat" bâbında ise Câbir b Semüre öğlede Hz. Peygamber'in A'lâ sûresini okuduğunu, sabah namazında ise daha uzun okuduğunu söylemiştir. Bir diğer Câbir b. Semüre hadisine göre ise öğle ve ikindide Leyl ve benzerini, sabah namazında ise bunlardan daha uzun okurdu.²¹ Bu hadisleri Câbir b. Semüre'dan nakleden Simâk b. Harb'ın (ö. 123/741) hafızası bozulmuş ve telkine maruz kalmıştır. Sevrî ve Şu'be'nin onu zayıf saydığı nakledilmiştir. Nesâî infirad ettiği hadislerinin hüccet olmayacağını ifade etmiştir.²² Bununla birlikte ileride geleceği üzere Nesâî (ö. 303/916) de bu rivâyeti nakletmiştir. Sebebi de muhtemelen bu rivâyeti Şu'be'nin Simâk'tan nakletmesidir.

Nesâî "Gündüzün kıraatı" bâbında mezkûr Ebû Hureyre'nin "Hz. Peygamber'in gizlediğini gizledik" hadisini tahrîc etmiştir.²³ "Öğlenin kıraatı" bâbında ise Berâ b. Âzib, Hz. Peygamber'in öğle namazında Lokmân ve Zâriyât sûrelerini okuduğunu bunların bir kısmını da işittiklerini nakleder. Enes b. Mâlik'ten ise "Hz. Peygamber'in öğle namazında Ğaşiye ve A'lâ sûrelerini okuduğunu" nakledilmiştir. Elbânî her ikisine de zayıf demiştir.²⁴ Öğlenin "İlk rekâtının uzatılması" bâbında Ebû Saîd el-Hudrî'nin "Bir kişi Bakî' bölgesine gider..." hadisi ile Ebû Katâde'nin yukarıda geçen rivâyetine yer verir.²⁵ Nesâî öğle ve ikindinin ilk iki rekâtının uzun olmasında mezkûr Ebû Katâde ve Câbir b. Semüre hadislerine yer vermiştir. Hz. Peygamber bu namazlarda Câbir hadislerine göre Burûc, Târik ve benzerlerini veya Leyl ve benzerini, sabah ise bunlardan daha uzun sûreleri okurdu. Elbânî birinci Câbir hadisi için "hasen sahîh", ikincisi için ise "sahîh" demiştir. İki rivâyet de Simâk yoluyla gelmiştir.²⁶ İbn Abbas'tan gelen okumazdı hadisine ise bu bâblarda yer vermez.

Tirmizî (ö.273/893) "öğle ve ikindide kıraat" bâbında Câbir b. Semüre hadisini naklettikten sonra Ebû Katâde, Habbâb ve bazı sahâbîlerin hadislerine atıfta bulunur.²⁷ İbn Abbas'tan gelen okumazdı hadisine ise yer vermez.

İbn Mâce'nin (ö. 273/887) "Öğle ve ikindide kıraat" bâbında da benzer bir durum söz konusudur. Farklı olarak Ebû Hureyre'den bir rivâyete yer vermiştir. Bu hadise göre o öğlenin ilk ikisini uzatması ve son iki de kısaltması sebebiyle bir kişiyi namaz açısından Hz. Peygamber'e en çok benzeyen kişi olarak niteler. Elbânî bu hadise sahih demiştir.²⁸

Ebû Dâvûd (ö. 275/889) "Öğle namazında kıraatle ilgili gelenler" bâbında farklı olarak İbn

²¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs, ts.), "Salât", 33, 36.

²² Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer, *Takrîbü't-tehzîb* (Suriye: Dâru'r-Reşid, 1986), 255; Zehebî, *Mizân*, 2/232; Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâireti'l-Mearif, 1326), 4/234.

²³ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünen* (Halep: Mektebü'l-Matbûât, 1986), "Sıfatu's-Salât", 54.

²⁴ Nesâî, "Sıfatu's-Salât", 55.

²⁵ Nesâî, "Sıfatu's-Salât", 56.

²⁶ Nesâî, "Sıfatu's-Salât", 59, 60.

²⁷ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Yezîd et-Tirmizî, *Sünen* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.), "Salât", 229.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1987), "İkâmetu's-Salât", 7.

Ebî Evfâ'dan nakledilen ve Elbânî'nin zayıf dediği şu hadise yer vermiştir: "Hz. Peygamber ilk rekâta o kadar ayakta dururdu ki bir ayak sesi duyulmazdı."²⁹ "Öğle namazında okuma miktarı" bâbında ise yine farklı olarak İbn Ömer'den nakledilen Hz. Peygamber'in öğle namazında Secde sûresini okuduğu bilgisine yer vermiştir. Bu hadis zayıf sayılmıştır.³⁰

Bu bâbın ilginç rivâyetleri ise İbn Abbas'tan gelmiştir. Bir hadise göre Abdullâh b. Ubeydullâh b. Abbas el-Hâşimî (ö. ?) Hâşimîlerden bir gence İbn Abbas'a Hz Peygamber'in öğle ve ikindide okuyup okumadığını sordurmuş ve İbn Abbas "Hayır, Hayır" demiştir. "Belki içinden okurdu" denilince İbn Abbas "Bu birincisinden daha kötüdür. Çünkü o gönderileni tebliğle memur bir kul idi..." cevabını vermiştir.³¹ Bu hadisi İbn Hanbel ve Nesâî de nakletmiştir. Elbânî ve Arnavût bu hadis için "sahîh" demişlerdir. Ancak, Nesâî namaz bâblarında zikretmemiştir.³² Bu hadis Musa b. Sâlim el-Basrî (ö.?) - Ubeydullâh b. Abdullah el-Medenî (ö.?) - İbn Abbas isnâdı ile nakledilmiştir.

Aynı bâbda İbn Abbas'tan gelen başka bir hadise göre ise "Okuyup okumadığımı bilmiyorum" demiştir. Bu hadisi İbn Hanbel de nakletmiştir. Elbânî ve Şuayb el-Arnavût buna da "sahîh" demişlerdir.³³ Bu hadis ise Hüseyim el-Basrî (ö. 183/799) - Husayn el-Kûfî (ö. 136/799) İkrime el-Medenî Mekki (ö. 104/723) - İbn Abbas tarîki ile nakledilmiştir. Husayn sika olmakla birlikte hafızası bozulmuştur.³⁴

İbn Hanbel'in (ö. 241/856) naklettiği Ebû Yezid el-Medenî el-Basrî - İkrime - İbn Abbas hadisine göre o "Hz. Peygamber namazlarda okudu da sustu da. Okuduklarında okuyoruz. Sustuklarında da susuyoruz" demiştir. "Belki içinden okuyordur" denilince kızar ve "Hz. Peygamber itham mı ediliyor" der. Şuayb el-Arnavût bu hadise "sahîh" demiştir.³⁵ Ebû Yezid el-Medenî (ö. ?) için İbn Hacer "makbûl" demiştir.³⁶

Buhârî'nin İkrime - İbn Abbas isnâdı ile sabah namazının cehrîliği bâbında naklettiği rivâyete göre ise "Hz. Peygamber emredildiği namazlarda okudu ve emredildiğinde de sustu" geçmektedir.³⁷

İbn Hanbel'in naklettiğine göre İkrime "İbn Abbas öğle ve ikindide okumazdı" demiştir. Devamında ise "Hz. Peygamber okumayı emredildiği namazlarda ..." rivâyeti vardır. Şuayb el-Arnavût bu rivâyete de sahîh demiştir.³⁸ Rivâyeti nakledenler yine Basralıdılar.

Buradaki susmayı kimi âlimler "Gizli okurdu" diye tevil etmişlerdir. İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393) buna itiraz ederek "Gizlemek için sukût kelimesi kullanılmaz" der. İbn Abbas'tan nakledilen "Okuyup okumadığımı bilmiyorum" rivâyetinden hareketle de "Bu rivâyet delalet ediyor ki o bu konuda şek sahibidir" der.³⁹

İbn Hacer bu problemi tercih metodu ile çözmüştür. Ona göre Habbâb, Katâde ve

²⁹ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen* (Beyrut: Kahire: Dâru'l-Fikr, 1988), "Salât", 124.

³⁰ Ebû Dâvûd, "Salât", 126.

³¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 127.

³² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned* (Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts.), 1/218-249; Nesâî, "Hayl", 10.

³³ Ebû Dâvûd, "Salât", 127; İbn Hanbel, *Müsned*, 1/249.

³⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 170.

³⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnavût ve Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 3/376.

³⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 684.

³⁷ Buhârî, "Sıfatu's-Salât", 23.

³⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, 1/334.

³⁹ Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1996), 7/7.

diğerlerinin rivâyetlerine göre Hz. Peygamber'in öğle ve ikindide okuduğu sabittir ve bunlar İbn Abbas'ın rivâyetine takdim edilir. Çünkü bu rivâyette şek vardır.⁴⁰ İbn Abbas'ın bu konuda şek içinde olmasının nasıl mümkün olduğu konusu üzerinde ise durmamıştır.

Hattâbî (ö. 388/998) de birçok hadiste Hz. Peygamber'in hafî namazlarda okuduğunun nakledilmesi sebebiyle bunu İbn Abbas'ın vehmi olarak yorumlar.⁴¹ Aynî ise İbn Abbas'ın görüşünden döndüğünü söyler. Delil olarak da Hasen el-Uranî el-Kûfî'den (ö. ?) "İbn Abbas dedi ki "Hz. Peygamber öğle ve ikindi de okurdu" hadisini getirir.⁴² İbn Hanbel onun İbn Abbas'tan hadis işitmediğini söyler.⁴³ Bu kişi İbn Abbas'tan "Efendimiz okur mu okumaz mıydı, bilmiyorum ama biz okurduk" hadisini de nakletmiştir.⁴⁴ Husayn el-Kûfî ise (ö. 136/754) İkrime tarîki ile bu hadisin "Efendimiz okur mu okumaz mıydı bilmiyorum" kısmını nakletmiştir. Husayn sika olmakla birlikte hafızası bozulmuştur.⁴⁵

Tahâvî İbn Abbas'ın "Hz. Peygamber okumazdı" rivâyetinin hilâfına da İbn Abbas'tan rivâyetler nakledildiğini söyler. Önce İbn Abbas'ın tereddüdünü dile getiren hadisi nakleder ve "Bu hadise göre o Hz. Peygamber'in okumadığı hususunda emin değildir. Şâyet başkaları bu konuda eminse onun söylediği boşa çıkar. Nitekim başkaları bu hususta emindir. Ayıca İbn Abbas'tan iddia edilen bu görüşün zıddı da rivâyet edilmiştir" der.⁴⁶

Tahâvî'nin Ayzâr b. Hurays el-Kûfî (ö.?)-İbn Abbas tarîki ile nakline göre o "İmâmın arkasında Fâtiha'yı oku" demiştir. Bir başka Ayzâr rivâyetine göre ise "Her namazda Fâtiha da olsa da oku." demiştir.⁴⁷ Ayzâr sika kabul edilmiştir.⁴⁸

Ebû'l-Âliye (ö. 93/712) İbn Abbas'a öğle ve ikindide kıraatı sorunca "İmamından az veya çok oku. Kur'andan hiçbirşey az değildir" demiştir. Seneddeki Hammam b. Seleme'nin (ö. 167/784) hıfzı bozulmuştur.⁴⁹ Tahâvî'nin bu rivâyete şâhid olarak getirdiği isnâdda da yine bir başka problem vardır.⁵⁰ Seneddeki Saîd b. Ebî Arûbe için İbn Hacer (ö. 852/1448) "Çokça tedlîs yapar ve ihtilat etmiş biridir" der.⁵¹ Nitekim İbn Ebî Şeybe'nin nakline göre soru "Her rekâta okuyayım mı?" şeklindedir.⁵²

Cevâmiu'l-kelim programına göre Ayzâr'ın toplamda yirmi, İbn Abbas'tan ise iki hadisi vardır. İkrime ise İbn Abbas'tan en çok nakilde bulunan talebesidir. Yani aslında yapılması gereken İkrime rivâyetleri üzerinde durmaktır. Ayrıca yine bu hadisin Abdullâh b. Ubeydullâh tarîki de dikkate alınmalıydı. Tahâvî bu rivâyetlerin devamında ise diğer sahâbîlerin okuduklarına veya Hz. Peygamber'den işittiklerine dair rivâyetlere yer vermiştir. Bu rivâyetlerin merfû' olanları yukarıda geçti. Mevkûflara ise ayrıca yer verilecektir.⁵³

⁴⁰ Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer, *Fethu'l-bâri fi şerhi'l-Câmi'i's-sahîh li'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 2/254.

⁴¹ 'Aynî, *Umde*, 5/305.

⁴² 'Aynî, *Umde*, 5/306; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî, *el-Kitâbü'l-musannef*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 2/262.

⁴³ Ebû Saîd Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Câmiu't-tahsil fi ahkâmî'l-merâsîl* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1986), 1/166.

⁴⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/318.

⁴⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 170.

⁴⁶ Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/205.

⁴⁷ Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/205-11.

⁴⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/182.

⁴⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, 178.

⁵⁰ Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/206.

⁵¹ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/239.

⁵² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/317.

⁵³ Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/206-11.

Öğle ve ikinci namazlarında Hz. Peygamber'in kıraatı hususunda nakledilen rivâyetlerde bir belirsizlik ve çelişki görülmektedir. Hem rivâyetlerin birçoğunun ferd olarak nakledilmesi ve hataya müsait olmaları hem belirsizlikle ve çelişkilerle nakledilmeleri belli bir sonuca varmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca böyle bir konuda çelişki ve belirsizliklerin olması ise son derece ilginçtir. Kanaatimiz şu ki Hz. Peygamber bu konuda hem kendisi farklı uygulamalar içinde olmuş hem de sahâbeyi serbest bırakmıştır. Yani kimi zaman kıraat, kimi zaman tesbih etmiş ve kimi zaman da susmuştur.

3. Hz. Peygamber'in Cehrî Namazlardaki Kıraati

Cehrî namazların kıraati bâblarında Hz. Peygamber'in, halifelerin ve bazı sahâbîlerin ne okuduklarına yer verilmiştir. İmâm Mâlik Hz. Peygamber'in akşam namazında Tûr ve Mürselât'ı, yatsı namazında ise Tîn sûresini okuduğunu nakletmiştir. Ancak buralarda önce Fâtiha'yı ardından bu sûreleri okuduğu nakledilmemiştir. Sabah namazının kıraatı bâbında ise Hz. Peygamber'den bir şey nakletmemiştir.⁵⁴ İbn Ebî Şeybe Hz. Peygamber'in sabah namazında Nahl, Şems ve Kâf sûrelerini okuduğunu, miktar olarak da altmış ile yüz âyet kadar okuduğunu aktarmıştır. Ancak bu sûrelerden önce Fâtiha okuduğu rivâyetlerde yoktur.⁵⁵ Buhârî, Hz. Peygamber'in akşam namazında Mürselât, Tûr; yatsı namazında Tîn, sabah namazında muallak bir rivâyete göre Tûr sûresini okuduğunu tahrîc etmiştir. Yine öncelerinde Fâtiha sûresi'ni okuduğu bulunmamaktadır. Müslim, Hz. Peygamber'in sabah namazında Mü'minûn, Tekvîr, Kâf ve Mürselât; akşam namazında Tûr, yatsıda Tîn sûresini okuduğunu nakletmiştir. Bununla birlikte öncelerinde Fâtiha'nın kıraatı söz konusu edilmemiştir.⁵⁶ Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'de de aynı durum söz konusu olup namazlarda ne kadar uzunlukta okuduğu ve neleri okuduğu ile ilgili rivâyetlere yer verilmiştir.⁵⁷

Cehrî namazların üçüncü ve dördüncü rekatlarında Hz. Peygamber'in neleri okuyup okumadığı hususunda ise herhangi bir bilgi nakledilmemiştir.

Bu bilgilerden hareketle Hz. Peygamber'in namazda Kur'ân kıraatının inen vahye zamana ve duruma göre farklılık arz ettiği kanaatindeyiz. Yani düzenli bir şekilde önce Fâtiha'yı ardından da bir sûreyi okumadığı ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerektiği düşüncesindeyiz.

4. Hz. Peygamber'in Namazlara Fâtiha ile Başlaması ile İlgili Rivâyetleri

Fâtiha sûresinin Mekkî veya Medenî olduğunda ihtilaf edilmekle birlikte çoğunluğun görüşünün Mekkî olduğu ifade edilmiştir.⁵⁸ Bu bağlamda namaza mu'tâd bir şekilde Fâtiha ile başlanması hususunda üç bölgeye ait; Medîne, Bilâdu's-Şâm ve Basra, bazı merfû hadisler karşımıza çıkmaktadır. Medînelilere göre "Fâtiha okumayanın namazı eksiktir." Şâmlılara göre yoktur. Basralılara göre ise "Efendimiz ve üç halife kıraate Fâtiha ile başladılar." Ancak bu rivâyetlerde kaç rekâta okumanın yeterli olacağı hususunda bir şey nakledilmemiştir.

4.1. Medînelilerin Rivâyeti

Rivâyet Ebû Hureyre'den nakledilmiş olup şu şekildedir: "Hz. Peygamber buyurdu ki "Kim

⁵⁴ İmâm Mâlik, "Salât", 5, 7.

⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/312-5.

⁵⁶ Buhârî, "Sıfat'ü's-Salât", 18, 22; Müslim, "Salât", 33-36.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 125-131; Tirmizî, "Salât", 228-231; Nesâî, "Sıfat'ü's-Salât", 41-5; 62-73; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 5-11.

⁵⁸ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *Esbâbu nuzûl'l-Kur'ân* (Dammâm: Dâru'l-İslâh, 1992), 19.

ki bir namaz kılar da onda Fâtiha okumazsa o namaz eksiktir..." Râvî Ebû Hureyre'ye imamın arkasında olma durumunu sorunca "İçinden oku..." der.

Bu hadisi İmâm Mâlik, "Cehri olmayan namazda imâmın arkasında kıraat" bâbında nakletmiştir. *Hücce'*de de tahrîc edilmiştir.⁵⁹ Ancak İmameynin *Asar'*larında ise yoktur.

Bu hadisin iki tarîki mevcuttur:

1-Alâ b. Abdîrahmân (ö. 132)-Ebu's-Sâib el-Medenî (ö. ?)-Ebû Hureyre.

2-Alâ b. Abdîrahman (ö. 132)-babası (Abdurrahman b. Yakûb (ö. ?)-Ebû Hureyre.

Bu râvîler Medînelidirler. Hadisi Müslim ikinci isnâdla nakletmiştir.⁶⁰ Rivâyette Ebû Hureyre ile konuşan kişi bazen Alâ'nın babası, bazen de Ebu's-Sâib olarak karşımıza çıkmaktadır. Dârekutnî (ö. 385/995) hadiste ihtilaf edildiğini bazılarının babasından, bazılarının ise muhalefet ederek Ebu's-Sâib'den naklettiğini söyler.⁶¹ İbn Hanbel "Umarım iki hadis de sahihtir" der.⁶² Ebû Zur'a (ö. 264/878) ise "İkisi de sahihtir" demiştir.⁶³

Seneddeki Alâ b. Abdurrahman'ı İbn Hanbel tevsik etmiştir. Ebû Zur'a "Çok güçlü değil", Ebû Hâtîm ise (ö. 277/891) "Sâlihtir. Sika kimseler ondan nakilde bulunmuştur. Bazı hadisleri reddedilmiştir" demiştir. İbn Maîn (ö. 233/848) "Eskiden beri insanlar onun hadisinden çekinirlerdi" ve "Hadisi hüccet değildir" demiştir. İbn Adiy (ö. 365) onun babasından, babasının da Ebû Hureyre'den bir nüshası olduğunu söyler. Sika râvîlerin nüshayı ondan nakilde bulunduğunu söyler.⁶⁴

Hadisteki "hidâc" kelimesi eksik demektir. Bu eksikliğin ne olduğu net değildir. Hanefiler Fâtiha'yı terk edenin namazı nakıstır derler. Ancak bunun ruknî bir eksiklik olmasını doğru bulmazlar. Çünkü bu hadis farzlığa delalet etse âyeti nesh eder. Kur'ân-ı Kerîm ise haber-i vâhidle nesh olmaz. Bahsedilen âyet "Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun" âyetidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir bedeviye namazı öğretirken "Dön ve sana kolay geleni oku" sözü de Fâtiha'nın farzlığına karşı bir delildir.⁶⁵

Bizim kanaatimize göre ise bu hadis hatalı nakledilmiş olup Hz. Peygamber'e ait değildir. Yani sikalıği tartışmalı ferd bir râvînin naklettiği bir hadistir. Nitekim yukarıda da geçtiği üzere İmâm Mâlik Hz. Ömer'in kıraat etmediği bir namazı yeniden kılmadığına önceleri *Muvatta'*da yer verirken muhtemelen bu rivâyeti görünce onu eserinden çıkarmıştır. Yani başından beri bu rivâyet çok da popüler değildir. Ayrıca dikkat çeken bir başka husus da Fâtiha'nın kaç rekâtta okunacağına rivâyette yer verilmemiştir.

4.2. Bilâdu's-Şâm Rivâyeti

Rivâyet Ubâde b. es-Sâmit tarafından nakledilmiş olup şu şekildedir: "Hz. Peygamber buyurdu ki "Fâtiha okumayanın namazı yoktur."

⁵⁹ İmâm Mâlik, "Salât", 9; Şeybânî, *Hücce*, 1/238.

⁶⁰ Müslim, "Salât", 11.

⁶¹ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-'İlelü'l-vâride fi ehâdîsi'n-nebeviyye* (Riyâd: Dâru Taybe, 1985), 9/18-9.

⁶² İbrahim en-Nuhhâs, *el-Câmi li ulûmi'l-imâm Ahmed* (Mısır: Dâru'l-Fellâh, 2009), 14/236.

⁶³ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Yezîd et-Tirmizî, *el-'İlelü'l-kebîr* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1409), 74.

⁶⁴ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'r-ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 22/522-3.

⁶⁵ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrîd li'l-Kudûrî* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2006), 1/486-91.

Bu hadis Zührî (ö. 124/742)-Mahmûd b. er-Rebî' (ö. 99/718) ve Ubâde b. es-Samit (ö. 34/655) isnâdı ile gelmiş olup ne *Muvatta*'da ve ne de İmameyn'in *Asar*'ında mevcut değildir. Mahmûd b. er-Rebî' Kudüs'e yerleşmiş Medîneli küçük bir sahâbîdir. Ubâde b. Sâmit'in de damadıdır. Ubâde b. es-Sâmit ise Suriye ve Filistin bölgesinin kadısıdır. Mahmûd b. er-Rebî' Cevâmiu'l-kelime göre yirmi beş hadis nakletmiştir. İmâm Mâlik, İbn Şihâb'ın önemli râvîlerinden olmasına ve ondan iki yüz küsur rivâyeti olmasına rağmen bu hadisi nakletmemiştir. İmâm Mâlik'in kahir ekseriyetle Medîneli râvîlerin rivâyetlerine yer verdiği söylenebilir. Ancak ileride görüleceği üzere besmele hususundaki rivâyeti Basralılardan nakletmiştir. Bu rivâyet Kûfe ve Medine'de çok da bilinen bir rivâyet gibi görünmemektedir.

Bu hadisin Zührî dışında da tarîkleri var ise de problemlidirler ve pek itibar edilmemişlerdir. Örneğin İbn İshak'ın (ö. 151/768) Hz. Peygamber'den "Arkamda Fâtiha dışında okumayın. Namaz onsuz olmaz" şeklindeki rivâyeti için İbn Hanbel "Zayıftır. Onu İbn İshak dışında nakleden yoktur" demiştir.⁶⁶

Bu rivâyet Buhârî de dahil olmak üzere temel kaynaklarda Zührî an-Mahmûd b. er-Rebî' an Ubâde b. es-Sâmit olarak nakledilmiştir.⁶⁷ Zührî'nin Süfyân, Ma'mer gibi meşhur râvîleri de "an" lafzı ile nakletmişlerdir. Yûnus b. Yezîd (ö. 159/776) tarîkinde ise "ahberani Mahmûd" lafzı mevcuttur. İbn Hanbel Yûnus'un Zührî'den nakilde çokça hatalar yaptığını söylemiştir.⁶⁸ Zührî tedlîs yapan biridir. Bu bilgiler Zührî'nin bu hadisi direkt Mahmûd b. er-Rebî'den işitmediğini göstermektedir. Nitekim Buhârî'nin naklettiği bir başka hadiste ise Zührî'nin "أخبرني محمود بن الربيع" lafzını kullandığı görülmektedir.⁶⁹ Alâî (ö. 761/1360) Zührî'nin tedlîs ile meşhur olduğunu ve imâmın onun "an" lafzı ile rivâyetlerini kabul ettiklerini söyler.⁷⁰

Müslim'in de naklettiği bazı tarîklerde rivâyet "عبادة بن الصامت يبلغ به النبي" lafızlarıyla nakledilmiştir.⁷¹ İbn Salah (ö. 643/1246) "Bu tür ifadelerle nakledilen hadislerin hükmü ilim ehlinin yanında merfûnun hükmü gibidir" der. Zerkeşî (ö. 794/1392) neden bu üslubun kullanıldığı hususunda Hafız Münziri'nin (ö. 656/1258) şöyle söylediği aktarır. "Şuna benziyor. Sahabinin onu Hz. Peygamber'e ref ettiğinden emindir. "Semi'tu" mu yoksa "kale" mi dediği hususunda şek içindedir. Bu sebeble bu lafzı kullanmıştır."⁷² Yani Ubâde'nin de bu hadisi kim aldığı hususu da net değildir.

Hanefîlerin bu hadisi te'vîl ettiğini görmekteyiz. Kudûrî (ö. 428/1037) hadisteki "ص" edatının hem Fâtiha okumayanın namazının olmayacağına hem de namazın kemalinin olmayacağına delil olacağını söyler. "Mescide komşu olanın mescid hariç namazı" yoktur" hadisinde olduğu gibidir. İki halin muhtemel olduğu durumda kemalin yokluğuna hamledilir. Çünkü o kesindir" der.⁷³

Tahâvî, Ebû Hanîfe'ye göre Fâtiha'nın yerine başka bir âyeti, Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre ise üç âyet veya "deyn âyeti" gibi uzun bir âyeti okumanın yeterli olacağını

⁶⁶ İbrahim en-Nuhhâs, *Câmi*, 14/236.

⁶⁷ Buhârî, "Sıfatu's-Salât", 13.

⁶⁸ Mahmûd Muhammed Halil, *Mevsûatu akvâli'l-imâm Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l-hadis ve ilelihi* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1997), 4/182.

⁶⁹ Buhârî, "İstetâbe", 4.

⁷⁰ Alâî, *Câmiu't-tahsil*, 109.

⁷¹ Müslim, "Salât", 11; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/316.

⁷² Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *en-Nüket alâ mukaddimeti İbni's-Salâh* (Riyâd: Advâu's-Selef, 1998), 1/436.

⁷³ Kudûrî, *Tecrid*, 488.

söylemiştir. Cessâs (ö. 370/981) İmâm A'zam'ın delilinin ise “فأقرعوا ما تيسر من القرآن” âyeti ile Hz. Peygamber'in “ثم اقرأ ما تيسر من القرآن” hadisi olduğunu söyler. Hadisin âyeti neshi ise söz konusu olamaz. Te'vîli ise faziletinin olmayacağı şeklindedir.⁷⁴ Hanefîlerin bu yaklaşımı kanaatimizce tam bir çelişkidir. Hem herhangi bir âyeti kıraat hususunda yeterli hem de Fâtiha'nın okunmamasında sehiv secdesini gerekli görürler.⁷⁵

Kişisel kanaatimiz yukarıda da işaret ettiğimiz üzere Ubâde hadisi senedi itibariyle kopukluklar içermektedir. Ancak amele (cârî sünnete) uygun olması sebebiyle bu şekilde nakledilmiş ve sahîh muamelesi görmüştür. Muhtemelen bu hadisin ref'i Zührî'nin hadisi aldığı ama ismini açıklamadığı kişi veya kişilerce gerçekleştirilmiştir. Bu hadisin ileride de görüleceği üzere mevkûf versiyonu da mevcuttur.

4.3. Basralıların Rivâyeti

Hz. Peygamber ve üç halifenin namaza Fâtiha ile başladıkları rivâyetinin Ebû Hureyre, Hz. Âişe, Enes b. Mâlik ve Abdullâh b. Muğaffel'den gelen isnâdları bulunmaktadır.

a) Ebû Hureyre'den nakledilen ve İbn Mâce'nin tahrîc ettiği hadise göre “Hz. Peygamber kıraate Fâtiha ile başladılar.” Rivâyetin râvîlerinden Bısr b. Râfi' zayıftır.⁷⁶ Senedin sonundaki râvîler Yemenli olmakla birlikte baştaki dört râvî Basralıdır.

b) Müslim'deki Hz. Âişe hadisine göre “Hz. Peygamber namaza tekbir ile kıraate de Fâtiha ile başladılar.” Bu hadisi Hz. Âişe'den nakleden Ebû'l-Cevzâ (ö. 83/702) Basralıdır. İbn Abdiberr Ebû'l-Cevzâ'nın Hz. Âişe'den hadis işitmediğini söylemiştir. Alâî, İbn Abdiberr'in bu sözüne atıfta bulunur ve bu hadisin Müslim tarafından da tahrîc edildiğini belirtir.⁷⁷

c) Abdullâh b. Muğaffel'den nakledildiğine göre o oğlunun namazda besmeleyi okuduğunu işitince ona kızar ve Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir (ö. 13/635) ve Hz. Ömer'in arkasında namaz kılmasına rağmen besmeleyi işitmediğini, Fâtiha (elhamdu) ile başlamasını söyler.⁷⁸ Ancak Abdullah b. Muğaffel'in oğlu mechûldür.⁷⁹ Bu sahâbî, oğlu ve seneddeki diğer kişiler Basralıdır.

d) Konuyla ilgili Basralıların naklettiği en önemli ve en meşhur Enes b. Mâlik'ten nakledilen rivâyettir. Bununla birlikte bu hadis, “Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân (ö. 35/656) kıraate Fâtiha ile başladılar”, “Besmeleyi gizlerlerdi”, “Onlardan besmeleyi işitmedim”, “Besmeleyi okumazlardı” şeklinde farklı versiyonlarla nakledilmiştir.⁸⁰

Kanaatimizce bu hadisin naklindeki asıl gaye Hz. Peygamber'in namaza besmele ile başlaması ve onu cehrî veya hafî okumasıdır. Mezhepler arası tartışmaya konu olan da bu kısımdır. Nitekim ileri görüleceği üzere İmâm Mâlik, Müslim, İbn Hanbel ve birçok muhaddis rivâyetin bu versiyonunu da nakletmiştir.⁸¹ Ancak mana ile rivâyet neticesinde işin içine Fâtiha sûresinin okunması da girmiştir. Bizim asıl meselemiz Hz. Peygamber'in düzenli bir şekilde

⁷⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 1/688-9.

⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl* (Karaçi; İdâretü'l-Kur'ân, ts.), 1/226.

⁷⁶ İbn Mâce, “İkâmetü's-Salât”, 4; Zehebi, *Mizân*, 1/317.

⁷⁷ Müslim, “Salât”, 46; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdiberr, *et-Temhîd lima fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd* (Fas: Vizâretü'-Umûmî'l-Evkâf, 1387), 20/205; Alâî, *Câmiu't-tahsil*, 1/32.

⁷⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, 4/85.

⁷⁹ Ebû İshâk Huveynî, *Neslu'n-nubâl mi mu'cemi'r-ricâl* (Mısır: Dâru İbn Abbâs, 2012), 4/75.

⁸⁰ Buhârî, “Sıfatu's-Salât”, 8; Müslim, “Salât”, 13; Tirmizî, “Ebvâbu's-Salât”, 182; Nesâî, “Sıfatu's-Salât”, 20; İbn Hanbel, *Müsned*, 3/223.

⁸¹ Müslim, “Salât”, 13; İbn Hanbel, *Müsned*, 3/176; Nesâî, “Sıfatu's-Salât”, 22.

kıraate Fâtiha ile başlaması olmakla birlikte bu iki mesele iç içe geçtiğinden yer yer besmele rivâyetlerine de yer verilecektir.

Hanefî kurucularının kaynaklarında Hz. Peygamber'in namaza Fâtiha ile başladığı rivâyetini görmemekteyiz. İmâm Mâlik ise bu rivâyeti Basralı bir râvîden şu şekilde nakletmiştir: "Enes b. Mâlik dedi ki "Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in ve Hz. Osmân'ın arkasında namaz kıldım. Hiçbiri namaza başladığında besmeleyi okumazlardı."⁸²

Besmele rivâyetlerinin Enes tarîkini toplayan Yahyâ b. Abdullâh on dokuz râvînin bu hadisi Enes'ten naklettiğini ve bunlardan sadece beşinin sahîh olduğunu söyler: Hasen el-Basrî, İshâk b. Abdullâh, Sâbit el-Bünânî, Humeyd et-Tavîl, Katâde b. Diâme.⁸³ Bunların bazıları sadece besmele, bazıları ise besmele ve Fâtiha versiyonu ile nakledilmiştir. Sahîh kabul edilen rivâyetlerden Hasen el-Basrî rivâyetleri sadece besmele rivâyetleri olarak nakledildiği için geriye kalan dört râvînin rivâyeti incelencektir.

İshâk b. Abdullâh Rivâyetleri

Müslim, Tahâvî ve Dârekutnî'nin naklettiği İshâk b. Abdullâh-Enes b. Mâlik hadisine göre "Efendimiz ve üç halife namaza Fâtiha ile başladılar."⁸⁴ Tahâvî rivâyetinin senedindeki Muhammed b. Kesîr'in (ö. 216/831) çokça hatası olduğu ifade edilmiştir. Dârekutnî hadisinin senedindeki Hişam b. Ammâr (ö. 245/865) ise ihtilat etmiş ve telkine maruz kalmıştır.⁸⁵ Müslim hadisini ise müdellis bir râvî olan Velîd (ö. 194/810) "an" lafzı ile nakletmiştir.⁸⁶ Yani bu rivâyetler zayıftır. Müslim zaten İshâk hadisini mukatebe yoluyla gelen Evzâî-Katâde hadisine şâhid olarak sadece senedi ile nakletmiştir.

"حدثنا محمد بن مهران حدثنا الوليد بن مسلم عن الأوزاعي أخبرني إسحاق بن عبدالله بن أبي طلحة أنه سمع أنس بن مالك يذكر ذلك"

Sâbit el-Bünânî Rivâyetleri

Sâbit el-Bünânî rivâyetleri Hammâd b. Seleme ve A'meş tarîki ile gelmiştir. A'meş bu hadisi "Besmeleyi cehrî okumazlardı" metni ile Sâbit-Enes tarîki ile nakletmiştir. Ebû Hâtim A'meş'in burada hata yaptığını, senedin aslının Şu'be-Katâde-Enes şeklinde olduğunu söyler.⁸⁷ Hammâd tarîkleri ise şu şekilde nakledilmiştir: "Hammâd-Katâde, Sâbit ve Humeyd Enes'ten naklettiler ki Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman okumaya "Elhamdu lillahi..." ile başladılar."⁸⁸

Şuayb el-Arnâvût bu hadis için "İsnadı sahih, râvîleri sikadır" demiştir. Seneddeki Hammâd b. Seleme ihtilat etmiştir. Beyhakî bu sebeple Buhârî'nin onu terkettiğini söyler.⁸⁹ Şuayb el-Arnâvût muhtemelen hadisin diğer tarîklerinden hareketle onu sahîh saymıştır.

⁸² İmâm Mâlik, "Salât", 7.

⁸³ Yahyâ b. Abdullâh eş-Şehrî, "Turuku Enes b. Mâlik fi'l-besmeleti fi's-salâti ve'l-kelâm alâ ilelihi ve beyâni mâ fi elfâzihi min ihtilâf", *Meceleltü't-Turâsu'n-Nebevî* 1-2/7-8 (1442), 79.

⁸⁴ Müslim, "Salât", 13; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/203; Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1966), 2/94; Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 90-91.

⁸⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 504-573.

⁸⁶ Müslim, "Salât", 13.

⁸⁷ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-İlel* (Metâbiu'l-Humeydî: Riyâd, 2006), 2/84; Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 91-93.

⁸⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, 3/168, 230, 286.

⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/14.

Humeyd Rivâyetleri

En yaygın iki tarîkten biri Katâde'den diğeri Humeyd'den gelmektedir. Humeyd'den bu hadisi nakleden yaklaşık ön dört râvî vardır. Bununla birlikte merfû' ve mevkûf olmasında ve lafızlarında ihtilaf edilmiştir.⁹⁰ Bazı tarîklere göre Hz. Peygamber ve üç halife namaza "Elhamdu" ile başlardı. Bazı tarîklere göre ise "Besmeleyi okumazlardı."⁹¹ Beyhakî bazı râvîlerin Hz. Peygamber'i de zikrettiklerini söyler.⁹² İbn Hanbel ise bu hadisi Humeyd'in ref etmediğini belirtir.⁹³

İmâm Mâlik'ten merfû' ve mevkûf nakledilmekle birlikte çoğunluk mevkûf olarak "Besmeleyi okumazlardı" şeklinde nakletmiştir. İmâm Mâlik'in ise Humeyd'in ashabına muhalefet ettiği yani rivâyetin aslının "Fâtîha ile başlardı" şeklinde olduğu ifade edilmiştir. İmâm Şâfiî İbn Uyeyne, Fezârî, Sekâfi ve yedi veya sekiz kişinin ittifakla İmâm Mâlik'e muhalefet ettiğini ve bu sayının hıfz açısından bir kişiden evla olduğu söyler.⁹⁴

İmâm Şâfiî bu hadisi Süfyân b. Uyeyne'den mevkûf, İbn Medini ise merfû olarak nakletmiştir. Ayrıca Humeyd hadisinin sadece İmâm Şâfiî tarîkinde Humeyd'in bu hadisi Enes'ten işittiği nakledilmiştir.⁹⁵

İrâkî (ö. 806/1404) "İbn Ebî Adıyy tarîkine göre Humeyd bu hadisi Katâde'den nakletmiştir. Humeyd rivâyeti de Katâde rivâyetine dönmektedir" der.⁹⁶ İbn Hacer ise muhtemelen yukarıdaki İmâm Şâfiî hadisine atıfta bulunarak şöyle demiştir. "Bu ifade Humeyd'in bunu Enes'ten aslında işitmediğini tedlîs yaptığını vehmettiriyor. Böyle değildir. Humeyd onu muhakkak ki Enes'ten işitti ama mevkûf olarak..."⁹⁷ Aslında İbn Hacer onun için "Enes'ten çokça tedlîsle meşhurdur. Bu hadislerin çoğunu Sâbit ve Katâde vasıtasıyla aldığı söylenir" demiştir.⁹⁸ Şâfiî rivâyetini nakleden ise Ebû İbrâhîm el-Müzenî'dir. (ö. 264/878) Zehebî onun zahid ve fıkhîta reis olmakla beraber gereken hadis bilgisine sahip olmadığını söylemiştir.⁹⁹ Bu bilgiler bize bu rivâyetin Katâde yoluyla yayıldığını göstermektedir.

Katâde Rivâyetleri

Katâde'den şu on râvî bu hadisi nakletmiştir: Evzâî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hammâd, Huleyd İbn Arûbe, Şu'be, Şeybûn, Ebû Avâne, Arzemî, Hişâm ve Hemmâm.¹⁰⁰

Bu rivâyet Katâde'den farklı metinlerle nakledilmiştir. Şu'be ve Hemmâm b. Yahyâ'dan nakledilen bir tarîke göre Hz. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz.

⁹⁰ Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 97.

⁹¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Mekke: Mektebetü Dâri'l-Bâz, 1994), 2/74-5; Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 110; İmâm Mâlik, "Salât", 7.

⁹² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/74-5; Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 110.

⁹³ İbrahim en-Nuhhâs, *Câmi*, 14/237.

⁹⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/74-5; Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 110.

⁹⁵ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî, *es-Sünenü'l-me'sûra* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1406), 135; Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 98-100; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Kirâetu halfe'l-imâm*, 1980, 1/34.

⁹⁶ Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îzâh şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh* (Medîne: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1969), 1/121.

⁹⁷ Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbn Salâh* (Medîne: İmâdetü'l-Bahs, 1984), 2/758.

⁹⁸ Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer, *Târîfu ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlîs* (Ummân: Mektebetü'l-Menâr, 1983), 38.

⁹⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefiyyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 6/299.

¹⁰⁰ Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 119.

Osmân'ın arkasında namaz kıldığını onların hiçbirinin besmeleyi cehrî okumadıklarını söylemektedir. Şu'be'den çoğunlukla nakledilen ise "Hz. Peygamber ve ilk üç halife kıraate ¹⁰¹ Fâtiha ile başlıyorlardı." şeklindedir.¹⁰² Nitekim Dârekutnî'nin ismini verdiği altı râvî Şu'be-Katâde-Enes isnâdıyla bu şekilde nakletmişlerdir. Dârekutnî Katâde'nin ashabının genelini ve Katâde haricinde râvîlerin de bu şekilde naklettiklerini ve Enes'ten nakledilenlerden içerisinde mahfûz olanın bu lafızlar olduğunu ifade eder.¹⁰³

Müslim'in de Şu'be'den naklettiği bir tarîke göre ise Enes Hz. Peygamber ve üç halife arkasında namaz kıldığını ve herhangi birinin besmeleyi okuduğunu işitmediğini söylemektedir. Müslim'in naklettiği bu rivâyetin ardından Tayâlisî (ö. 204/820) şöyle bir bilgi nakletmektedir. "Şu'be Katâde'ye "Bunu Enes'ten işittin mi? diye sorunca "Evet bunu ona sorduk demektedir."¹⁰⁴

Şuayb el-Arnâvût'un isnâdını sahîh saydığı bir İbn Hanbel rivâyetinde de besmeleyi işitmediği bilgisi nakledilmiştir. Rivâyetin akabinde Haccâc-Şube-Katâde isnadı ile şunu nakletmektedir. Katâde "Enes'e Hz. Peygamber namaza ne ile başladığı diye sordum. "Sen muhakkak ki bana kimsenin sormadığı bir şeyi soruyorsun" dedi."¹⁰⁵

Hadisin bu ikinci kısmını Şu'be'den nakleden Haccâc ihtilat etmiştir.¹⁰⁶ Dârekutnî de bu hadisi iki parça halinde zikretmiştir. Birinci kısmı "Yani işitmedim" kısmını naklettikten sonra şöyle demiştir: Bu şekilde Muâz b. Muâz, Haccâc b. Muhammed, Muhammed Bekr, Bişr b. Amr, Kurâd Ebû Nûh, Âdem b. Ebî İyâs, Ubeydullâh b. Mûsâ, Ebû'n-Nadr ve Hâlid b. Yezîd de Şu'be'den Gunder'in kavli üzere nakletmişlerdir. Gunder, seneddeki Muhammed b. Ca'fer'dir. (ö. 193/809) Vekî' ve Esved b. Âmir ise Şu'be'den farklı bir lafızla "Besmeleyi cehrî okumazlardı" şeklinde nakletmiştir."¹⁰⁷

Dârekutnî hadisin ikinci yani "Kimsenin sormadığını sordun" kısmı içinse "İsnadı sahîhtir" demiştir. Ancak *İlel'*inde "muztarib" demiştir.¹⁰⁸

Yine Şuayb el-Arnâvût'un sahîh dediği başka bir İbn Hanbel hadisine göre ise Ebu Seleme el-Basrî (ö.?) şöyle demiştir. "Enes'e "Hz. Peygamber Besmeleyi mi yoksa "el-Hamdu lillahi..." mı okurdu? diye sordum. "Muhakkak ki sen bana ezberlemediğim veya senden önce kimsenin sormadığı bir şeyi sordun" dedi."¹⁰⁹

İbn Cevzî bu rivâyet için şunları söylemektedir: "Sahîh eserlerde olana muarız olduğu için bu hadis tercih edilmez. Ayrıca Enes yaşlılığında unutmuş olabilir. Niceleri naklettiklerini unutmuştur. Bunun örneği de var. Bir mesele Enes b. Mâlik'e sorulunca "Hasen'a gidin ona sorun. O ezberledi biz unuttuk" demiştir. Veya muhtemelen soruyu soran kişi "Hz. Peygamber namazda onu söyler miydi yoksa terk mi edermiydi?" demek istemiştir. Yani soru besmeleyi cehrî okuma hakkında değildir."¹¹⁰

İbn Hacer ise rivâyetleri cem yoluna gider "Ebû Seleme Enes'e bu soruyu sorunca

¹⁰¹ Dârekutnî, *Sünen*, 2/92.

¹⁰² Yahyâ b. Abdullâh, "Turuku Enes", 120.

¹⁰³ Dârekutnî, *Sünen*, 2/93.

¹⁰⁴ Müslim, "Salât", 13.

¹⁰⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, 20/199.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 153.

¹⁰⁷ Dârekutnî, *Sünen*, 2/91-2.

¹⁰⁸ Dârekutnî, *İlel*, 12/206; Dârekutnî, *Sünen*, 2/94.

¹⁰⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, 20/127.

¹¹⁰ Ebû'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 1/514.

hatırlamadı. Ancak Katâde sorduğunda hatırladı” demiştir.¹¹¹

Beyhakî, “Hz. Peygamber ve üç halifenin arkasında namaz kıldım. Ancak onlardan besmeleyi işitmedim” hadisini Müslim’in de tahrîc ettiğini ve Şu’be’den bir grubun bu şekilde; Vekî’, Esved b. Âmir ve Zeyd b. Hubâb’ın ise Şu’beden “Besmeleyi cehrî okumazlardı” lafızlarıyla; Yezîd b. Hârûn, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ebû Ömer el-Havdî’nin ise Şu’be’den “Kıraate الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ile başlardı” şeklinde naklettiklerini Buhârî’nin de bu lafızla tahrîc ettiğini söyler.¹¹² Bu lafzın mahfûz olmaya daha yakın olduğunu, Katâde’nin umum ashabının bu lafızla naklettiğini ve Dârekutnî’nin de tercihinin bu şekilde olduğunu belirtir. Beyhakî, ayrıca İshâk b. Abdullâh’ın ve Sâbit el-Bünânî’nin Enes’ten; Ebîl Cevzâ’nın da Hz. Âişe’den bu şekilde naklettilerini söyler.¹¹³

İbn Hacer, bu ıztırâbın kaynağının Şu’be olmadığını Katâde’den her iki lafızla da nakledildiğini söyler.¹¹⁴ Aynı şekilde ıztırâbın kaynağının Katâde de olmadığı kanaatindedir. Enes’ten bazılarının (İshâk b. Ebî Talha, Sâbit el-Bünânî, Mâlik b. Dinar) hem “Fâtiha ile başlardı”, bir grubun ise (Sâbit el-Bünânî, Mansûr b. Zâzân, Ebî Kilâbe, Ebû Nuâme) besmeleyi cehrî okumadıklarını naklettiklerini söyler. Bu farklı rivâyetlerin de “Okumamayı işitmemeye hamletmek. İşitmemeyi ise cehrî okumamaya hamletmek” şeklinde cem edileceğini söyler.¹¹⁵

Müslim’in tahrîc ettiği ve bu ızdırâbı çözen bir rivâyet mevcuttur. Evzâî’nin naklettiği bu rivâyeti bazı âlimler mükâtebe yoluyla alındığı için sahîh saymamışlardır. İbn Hacer Evzâî’nin bu rivâyetin naklinde tek kalmadığını Ebû Dâvûd et-Tayâlisî tarîkinin de olduğunu söyler.¹¹⁶

İbn Hacer’in atıfta bulunduğu İbn Hanbel ve Müslim’in de naklettiği hadis şu şekildedir. Evzâî “Katâde’nin bana yazdığına göre o şöyle dedi. “Enes bana rivâyet etti (haddeseni) ki “Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın arkasında namaz kıldım. Namaza “Elhamdu” ile başlardı. Kıraatın ne başında ve ne de sonunda besmeleyi zikretmezlerdi.”¹¹⁷

Müslim, Şu’be-Katâde-Enes isnadı ile Hz. Peygamber ve üç halifeden besmeleyi işitmedim hadisini naklettikten sonra Ebû Dâvûd et-Tayâlisî-Şu’be isnadına göre Şu’be Katâde’ye bu rivâyeti Enes’ten işitip işitmediğini sormuştur. Çünkü rivâyeti “an” lafzı ile nakletmiştir. O da “Evet, Biz ona bunu sormuştuk” demiştir.¹¹⁸

Yukarıda verdiğimiz Evzâî ve Tayâlisî rivâyetleri Katâde’nin müdellis olması sebebiyle bu hadisi muallel (zayıf) sayanlara delil olarak getirilmiş ve burada işitmenin sarîh olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁹ Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Evzâî rivâyeti mükâtebe yoluyla aldığı için bazı âlimlerce zayıf sayılmıştır. Muhtemelen bu sebebledir ki Müslim onu Tayâlisî isnadı ile takviye etme ihtiyacı duymuştur. Neden Tayâlisî hadisine öncelik vermediği ise belirtilmemiştir. Tayâlisî’nin hadis naklinde yer yer hatalar yaptığı da kaynaklarda zikredilmiştir.¹²⁰ Bu versiyonun güvenilir olduğu söylemek çok mümkün gözükmemektedir.

“Hz. Peygamber ve üç halifenin namaza Fâtiha ile başlaması” hadisinin kaynağı olduğunu

¹¹¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/762.

¹¹² Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2/74.

¹¹³ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2/74.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/227-8; Yahyâ b. Abdullâh, “Turuku Enes”, 122.

¹¹⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/228.

¹¹⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/227-8; Yahyâ b. Abdullâh, “Turuku Enes”, 122.

¹¹⁷ İbn Hanbel, *Müsned*, 21/50; Müslim, “Salât”, 13.

¹¹⁸ Müslim, “Salât”, 13.

¹¹⁹ İbn Receb el-Hanbelî, *Fethu’l-bârî*, 6/389-90.

¹²⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/185-6.

düşündüğümüz Katâde çokça irsâl yapan birdir. Birçok sahâbe ve tâbiûn âliminden irsâl ve tedlîs yapmıştır.¹²¹ Ma'mer Katâde'ye senedi sorduklarında etrafındaki şeyhlerin kendilerine "Bırak Ebû Katâde kendisi senedir" dediklerini ve onları senedi sormaktan engellediklerini söylemiştir.¹²²

Aynı şekilde Şu'be "İsnâd için Katâde'yi durdurduğumda kızardı" demiştir.¹²³ Katâde "an" lafzı ile "Saflarınızı düzeltin..." rivâyetini nakledince Şu'be "Onu bozmasından çekindiğim için onu o hadisin üzerinde durdurmadım" demiştir.¹²⁴ Bu bilgiyi nakleden râvîler sikadır.

Ebû Amr b. el-Alâ (ö. 154/771) onun herkesten (sika zayıf) rivâyet ettiğini söylemiş Şa'bî ise "hâtıbu leyl" olarak nitelemiştir.¹²⁵

Peki bu sorun nasıl aşılmıştır. Yani hadislerinin muttasıl olup olmadığı nasıl anlaşılacaktır. Şu'be "Katâde'nin hangi hadisleri işitip işitmediğini bilirdim. İşittiği zaman "Haddesena Enes, Haddesena Hasen, Haddesena Saîd derdi" diye nakletmiştir.¹²⁶ Bir başka nakle göre ise işitmediği kimselerden ise "Kâle Saîd b. Cübeyr, Kâle Ebû Kilabe" derdi.¹²⁷

İbn Mehdî'nin Şu'be'den nakline göre "Katâde'nin ağzını yoklardım. Şâyet "haddesena" ve "semi"tu" derse ezberlerdim. "Haddese" derse terk ederdim."¹²⁸ İbn Mehdî'den bir başka rivâyete göre ise "Katâde'nin ağzını "haddesena" demesini gözlerdim. (Yani yazardım)" Bu sözün farklı versiyonları da vardır.¹²⁹

İbn Main'den nakledilğine göre Katâde'den nakilde bulunan en sağlam üç kişiden biri Şu'be'dir.¹³⁰ Bir başka önemli söz ise Şu'be'den nakledilen "Size üç kişinin tedlîsinde yeterim. Katâde, Ebû İshâk es-Sebiî ve A'meş."¹³¹ Bu bilgiyi en erken nakleden Beyhakî'dir. Beyhakî ise Hâkim en-Nisâbü'rî'den (ö. 405/1015) nakletmiştir. Ancak ilginç bir şekilde Hâkim'in eserlerinde bu bilgiyi tespit edemedik. Bu bilgiyi nakleden râvîler sika kimselerdir. Şu'be'nin birçok meşhur talebesi olmasına rağmen sadece ed-Nadr b. Şumeyl'in (ö. 203/819) nakletmesi ise ilginçtir. Ayrıca seneddeki râvîlerden İbrâhîm b. Ebî Tâlib'in bu bilgi hariç Recâ Hâfız el-Mervezî'den (ö. 249/863) bir naklinin olmaması çok da güvenilir olmayacağını göstermektedir. Halbuki İbn Hacer'in bu bilgidен hareketle "Bu güzel bir kaidedir. Şu'be "an" lafzı ile nakletmiş olsa bile bu isimlerin hadisi kabul edilir" der.¹³²

Kişisel kanaatimiz "Hz. Peygamber ve üç halife namaza Fâtiha ile başlarlardı" rivâyeti bismelenin cehrî ve hafî okunması veya hiç okunmaması tartışmaları bağlamında nakledilen bir

¹²¹ Ebû Zur'a Ahmed b. Abdurrahim b. el-Hüseyn el-Mısri b. Irâkî, *Tuhfetu't-tahsil fi zikri ruvâti'l-merâsil* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, ts.), 262-264.

¹²² Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Men' el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 7/121-2.

¹²³ Mizzî, *Tehzîb*, 23/514.

¹²⁴ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1952), 1/170.

¹²⁵ Mizzî, *Tehzîb*, 23/510-4.

¹²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/171.

¹²⁷ Mizzî, *Tehzîb*, 23/510-1.

¹²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî, *Ma'rifetü'r-ricâl an Yahyâ b. Ma'in rivâyetü İbn Muhrîz* (Şâm: Mecmaü'l-Lüğati'l-Arabiyye, 1985), 2/210; Ebû Saîd Osmân b. Saîd ed-Dârimî, *Târîhu Osmân b. Saîd ed-Dârimî an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in fi Ta'd'ilî'r-ruvât ve tecrîhihim* (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1400), 1/192.

¹²⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. el-Ca'd b. Ubeyd, *Müsned* (Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1990), 1/162; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, 3/142; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Medhal ilâ kitâbi'l-İklîl* (İskenderiyye: Dâru'd-Da've, 1404), 46; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/170.

¹³⁰ Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçübî el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'is-sahîh* (Riyâd, Dâru'l-Livâ, 1986), 3/1162.

¹³¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ ilmi's-sünen* (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2017), 1/256.

¹³² İbn Hacer, *Nüket*, 2/2631; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/59.

rivâyetin mana ile rivâyetten hareketle dönüşmüş halidir. Ayrıca hadisin farklı tarihleri olsa da hiçbirisi sahîh değildir. Hepsî değişik problemler içermektedir. En önemli rivâyet Katâde rivâyeti olup kahiri “an” ile nakledilmiştir. Bazı problemlî hadislerden hareketle Katâde’nin onun Enes b. Mâlik’ten işittiği isbat edilmeye çalışılmıştır. Ya da yukarıdaki nakledilen “Size üç kişinin tedlîsi hususunda yeterim” gibi yine başlangıçta pek de bilinmeyen bir sözle çözülmeye çalışılmıştır. Ya da Şu’be’nin “Katâde’den hadis alırken haddesena dediklerini alırdım gerisini terkederdim” sözüne istinaden bu rivâyet muttasıl sayılmıştır. Halbuki kimse Katâde bu rivâyeti “an” lafzı ile nakletmesine rağmen neden Şu’be ondan nakletmiş, sorusunu sormamaktadır. Netice olarak diyebiliriz ki Katâde bu rivâyeti Hz. Enes’ten işitmemiştir. İşitseydi net sarîh tartışmaya mahal vermeyecek şekilde nakledilecekti. Ayrıca rivâyetin muzdarib lafızlarla nakledilmesi de ayrı bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

5. Sahâbe’nin Namazdaki Kıraati

İmâm Mâlik cehrî namazlarda Hz. Ebû Bekir’in Bakara; Hz. Ömer’in Yûsuf ve Hac; Hz. Osmân’ın Yûsuf sûresini okuduklarını nakletmiştir. Ancak düzenli bir şekilde her rekâtta Fâtiha ve zamm-ı sûre okudukları görülmemektedir. Sadece Ebû Abdullâh es-Sunâbihî ed-Dimeşkî’nin (ö. 75/695) Medîne’ye geldiğinde Hz. Ebû Bekir’in arkasında akşam namazını kıldığı ve her rekâtta Fâtiha ve Kur’ândan bir şeyler okuduğu bilgisi vardır.¹³³ Rivâyetin senedindeki Ubâde b. Nusey Ürdün (ö. 118/736) bölgesi kadısı olup sika kabul edilmiştir. Zehebî onun için “Büyüklerden rivâyetinin munkatı olduğunu zannediyorum” demiştir.¹³⁴

Abâye b. Rib’î el-Kûfî (ö. ?) Hz. Ömer’den “Fâtiha ve iki veya daha fazla âyet olmaksızın namaz geçerli olmaz.” rivâyetini nakletmiştir.¹³⁵ Bu râvî şianın aşırılarından ve senedde iki de müdellis vardır.¹³⁶ Şa’bî el-Kûfî’nin nakline göre Hz. Ömer Kûfe kadısı Şureyh’e ilk iki rekâtta Fâtiha ve bir sûre, son ikide de sadece Fâtiha okumasını mektupla bildirmiştir. Rivâyet zayıftır. Nitekim Şa’bî Hz. Ömer’i görmemiş ve seneddeki Ebû Muaviye (ö. 194/810) de müdellistir.¹³⁷ İmâm A’zam Ebû Hanîfe Hz. Ömer’in “Fâtiha ve bir sûre olmaksızın namaz geçerli olmaz” sözünü meçhûl bir râvî olan Abdurrahmân b. Ziyâd tarîki ile nakletmiştir.¹³⁸ İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’inin muhakkiki Ebû Habb’in sahîh saydığı bir rivâyete göre Esved el-Kûfî (ö. 75/695), Hz. Ömer’in namaza Subhaneke, istiâze ve Fâtiha okuyarak başladığını görmüştür. Bizce bu hadis hatalıdır. Nitekim bu rivâyeti nakleden Hanefî geleneğinin kurucuları, Alkame ve Esved’den Fâtiha olmaksızın nakletmişlerdir. Rivâyetin senedindeki Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810) ihtilat etmiştir. A’meş (ö. 148/766) ise müdellistir. Zaten böyle bir rivâyet olsaydı İmâm A’zam meçhûl bir râvîden değil de kendi hocalarından bunu naklederdi.¹³⁹

Basralı râvîlerin naklettiği ve Ebû Habîb’in sahîh saydığı hadise göre Hz. Alî (ö. 40/661) “Öğle ve ikindide imâm ve arkasındakiler ilk iki de Fâtiha ve bir sûre, son ikide ise Fâtiha okur” demiştir.¹⁴⁰ Kûfeliler ise Hz. Alî ve İbn Mes’ûd’un (ö. 32/653) “İlk ikide oku. Son ikide tesbih et” dediğini nakletmişlerdir. Bu rivâyetler zayıf sayılmıştır.¹⁴¹ İmâm Muhammed de “Bize ulaştığına

¹³³ İmâm Mâlik, “Salât”, 5, 7.

¹³⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *el-Kâşif fi ma’rifeti men lehu rivâyetün fi’l-Kütübî’s-Sitte* (Cidde: Dâru’l-kible, 1992), 1/534.

¹³⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/317.

¹³⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *el-Muğnî fi’l-duafâ* (Suriye: Dâru’l-Meârif, ts.), 1/330.

¹³⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/325.

¹³⁸ Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhîm b. Habîb el-Kûfî, *el-Âsâr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 1.

¹³⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/218-14; İbn Hacer, *Takrîb*, 173, 254.

¹⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/318.

¹⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/322.

göre Hz. Alî son ikide tesbih ederdi” demiştir.¹⁴² İbn Abdilberr Kûfelilerin, Hz. Alî'nin son ikide tesbih ettiğini, Medînelilerin ise Hz. Alî'den bunun hilâfını naklettiklerini söyler.¹⁴³ Bir başka Basrî Ma'mer'in Zührî'den nakline göre ise “Hz. Alî öğle ve ikindide ilk ikide Fâtiha ve bir sûre okur son ikide ise bir şey okumazdı.”¹⁴⁴

Basralılara göre İbn Mes'ûd öğle ve ikindinin ilk iki rekatında Fâtiha ve bir sûre son ikide ise Fâtiha okurdu. Bu hadis munkatıdır.¹⁴⁵ İmâmı A'zam ise İbn Mes'ûd'un talebelerinin ilk iki rekatta Fâtiha ve bir sûre okuduklarını son iki de ise hiçbir şey okumadıklarını nakletmiştir.¹⁴⁶ İmâm Muhammed'in nakline göre ise İbn Mes'ûd tek kıldığı namazda ilk iki de Fâtiha ve sûre son iki de ise bir şey okumazdı. Rivâyetin senedindeki Muhammed b Ebân b. Sâlih zayıftır.¹⁴⁷

Sahâbenin büyüklerinden Fâtiha'nın namazda düzenli okunmasıyla ilgili sahîh bir rivâyete rastlamak pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca farklı okuma geleneğine sahip olan her grub onların kendileri gibi okuduğunu nakleden rivâyetleri nakletmişlerdir.

Kûfeli râvîlerin nakline göre Mahmûd b. er-Rebî', Ubâde b Sâmit'in yanında namaz kılarken Fâtiha'yı okuduğunu işitmiş namazdan sonra bu durumu sorunca “Evet namaz onsuz olmaz” demiştir. Ebû Habîb bu hadis için sahîh demiştir.¹⁴⁸

Basralıların bir başka nakline göre ensârdan bir grub sahâbî oturmuş ve namazdan bahsetmiş ve “Fâtiha ile bile olsa kıraatsiz namaz olmaz” demişler. Râvîye isim sorulunca da sahâbîlerden Havvât b. Cübeyr el-Medenî'nin (ö. 40/661) ismini vermiştir. Ebû Habîb hadis için sahîh demiştir.¹⁴⁹

Kûfîlerin naklettiği ve muhakkikin sahîh dediği bir rivâyete göre İbn Abbas “İmâmın arkasında Fâtiha'yı oku” demiştir. Yine Kûfelilerin bir nakline göre “Her rekatında Fâtiha okumadığın bir namaz kılma” demiştir.¹⁵⁰ Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bunlar Ayzâr rivâyetidir ve İkrime hadisi ile çelişmektedir.

Yaşı biraz daha küçük bazı sahâbîlerin ise namazda Fâtiha'nın gerekliliği konusunda daha net ifadeler söylediklerini görülmektedir. Basralıların naklettiği bir rivâyete göre Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 63/683) “Her namazda kıraat vardır. Fâtiha ve fazlası” demiştir. Ebû Habîb sahîh demiştir.¹⁵¹ Medîneli râvîler Ebû Saîd'i her rekâtta veya her namazda Fâtiha okurken işitmiştir. Hadisin râvîleri sikadır.¹⁵² İmâm A'zam ise aynı sahâbîden “Namaz Fâtiha ve beraberinde bir şey olmaksızın geçerli olmaz” hadisini merfû', Ebû Yûsuf ise mevkûf olarak nakletmiştir.¹⁵³ Her iki senedde de yer alan Ebû Süfyân el-Basrî (ö. ?) zayıftır.¹⁵⁴ Bu rivâyetin naklinden sonra İmâm Muhammed “Biz bunu alırız. Sadece Fâtiha'yı okusa kötü yapmış olmakla birlikte yeterlidir”

¹⁴² Şeybânî, *Hücce*, 1/107-8.

¹⁴³ İbn Abdilberr, *İstizkâr*, 1/451.

¹⁴⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebû'l-İslamî: 1403, ts.), 2/100.

¹⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/325.

¹⁴⁶ Ebû Yûsuf, *Âsâr*, 23.

¹⁴⁷ Şeybânî, *Hücce*, 1/119-20; Zehebî, *Mizân*, 3/453.

¹⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/329.

¹⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/297.

¹⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/329; Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 2/94.

¹⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/296.

¹⁵² Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 2/93.

¹⁵³ Ebû Yûsuf, *Âsâr*, 1.

¹⁵⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 282.

der.¹⁵⁵ Medînelilerin rivâyetini A'rec el-Medenî (ö. 117/735) geriye kalan hadisleri ise Basralı Ebû Nadra (ö. 108/727) nakletmektedir.

Ebû Nadra'nın bir başka nakline göre ise Ebû Saîd el-Hudrî "Fâtiha ve kolay bir sûre ile okumakla emrolunduk "demektedir. Elbânî buna sahîh demiştir. Senedde Katâde vardır ve "an" lafzı ile nakletmiştir. Yani bizce zayıftır. Sahîh olması halinde emredenin kapalılığından hareketler âmirin hulefâ-i râşidin olma ihtimalinden bahsedilebilirdi.¹⁵⁶

Basralılar Câbir b. Abdullâh'ın (ö. 78/698) "Her kim her rekâtta Fâtiha okumazsa imâmın arkası hariç namaz kılmamıştır" dediğini, Kûfeliler ise "Biz Fâtiha ve fazlası olmadan namazın geçerli olmayacağını konuşurduk" dediğini nakletmiştir. Ebû Habîb her ikisi için de sahîh demiştir.¹⁵⁷

Medîneliler ise Câbir b. Abdullâh'ın "Bana gelince öğle ve ikindinin ilk iki rekâtında Fâtiha ve bir sûre son iki rekâtta ise Fâtiha'yı okurum" dediğini nakletmiştir. Hadisin râvîleri sikadır.¹⁵⁸ İmâm Mâlik ise ondan "İmâmın arkası hariç kim bir rekât kılar da Fâtiha okumazsa namaz kılmamıştır" hadisini nakletmiştir.¹⁵⁹

İmâm Mâlik, İbn Ömer'in (ö. 73/693) münferid kıldığı namazların dört rekâtının her birinde Fâtiha ve bir sûre okuduğunu nakletmiştir.¹⁶⁰ Ebû Aliye el-Basrî İbn Ömer'e "Her rekâtta okuyayım mı?" diye sorunca "Her rekatta Fâtiha ve kolay bir şey okumamaktan bu beytin sahibinden utanırım" demektedir. Ebû Habîb hadis için sahîh demiştir.¹⁶¹ Mekkeli İbn Cureyc İbn Ömer'in farz namazların her rekâtında Fâtiha okumayı bırakmadığını nakletmektedir. Rivâyet sahîhtir.¹⁶²

Fâtiha'ya ilaveten zamm-ı sûre okunmasının da bu süreçte ortaya çıkan bir fetva olduğu kanaatindeyiz. Yani zamanla insanların sadece Fâtiha ile yetinip diğer sûreleri terkedeceğini düşünen kimi sahâbiler zamm-ı sûreyi de gerekli saymışlardır.

İbn Cüreyc Ata'ya "Fâtiha okumak vacip mi" diye sorunca "Bana gelince onu farz ve tatavvu da terketmiyorum" der ve Ebû Hureyre'den "Biriniz Fâtiha'yı okur da bitirirse yeterlidir. Artırırsa daha hayırlıdır" sözünü nakleder. İbn Cüreyc onun her rekâtta Fâtiha'yı vacip gördüğü görüşündedir.¹⁶³

Ma'mer ismini vermediği birinin Hasen el-Basrî'ye namazda Kur'ân'dan başka şeyler okuyup da Fâtiha okumamanın durumunu sorduğunu onun da "Namazını iade etmez. Kur'ân okumuştur" dediğini nakleder. Ma'mer bu rivâyeti Hasen'den değil bu mübhem kişiden nakletmiştir.¹⁶⁴

İlginç olan yukarıda verdiğimiz isimler dışındaki sahâbiler "Hz. Peygamber böyle yapardı" diye bir şey söylemedikleri gibi Hz. Peygamber "Fâtihasız namaz olmaz" dedi şeklinde bir şey de dememişlerdir. Kanaatimizce şehirlerde belli gelenekler oluşmuş ona göre de okuna gelmiştir.

¹⁵⁵ Şeybânî, *Âsâr*, 1/5.

¹⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 135.

¹⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/296-8.

¹⁵⁸ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 2/101.

¹⁵⁹ İmâm Mâlik, "Salât", 8.

¹⁶⁰ İmâm Mâlik, *Salât*, 5, 7.

¹⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3/297.

¹⁶² Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 2/93.

¹⁶³ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 2/93-4.

¹⁶⁴ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 2/95.

Şâyet Hz. Peygamber bâriz olarak tek tek her rekâta ne okunacağını söylemiş olsa idi bu ihtilaf söz konusu olmazdı. Ancak sahâbilerin hepsinin Fâtiha'yı okudukları nakledilmiştir. Kanaatimizce bu uygulama İslamiyetin yayılması, Arab ve Arap olmayan birçok kabile ve milletin islama girmesi ile ortaya çıkmıştır. Özellikle avamın Kur'ân öğrenme konusunda sıkıntıları ve hatalı okumaları üzerine asgari Fâtiha sûresi'nin namazda okunmasıyla bir birliklik sağlanması hedeflenmiştir. Nitekim Mağrib'de Mesâmîd bölgesinden bir taifenin Fâtiha'yı bile ezberlemekte zorlandıkları nakledilmiştir.¹⁶⁵ Yani namazda düzenli olarak Fâtiha okunmasının hulefâ-i râşidîn veya dönemin kadı ve fakîh sahâbilerin getirdikleri bir çözüm olması imkân dahilindedir. Bu uygulamanın yerleşik hale gelmesi ise sonradan gelen Ebû Hanîfe dahil birçok imâmı da etkilemiştir. Mevcut geleneklere göre bu mesleyi yorumlayan İmâmlar bu uygulamanın Hz. Peygamber zamanında başladığını zannedip geliştirdikleri usüllerde çelişkilere bile düşmüşlerdir. Örneğin ykaruda da geçtiği üzere İmâm Ebû Hanife Kur'an'dan bir ayeti ilk iki rekâta kıraat olarak zorunlu ve yeterli görürken Fâtiha sûresi için ayrı bir yer açmış ve onun terki halinde sehiv secdesini vacip saymak zorunda kalmıştır.

Bu tezimize karşı olarak Hz. Peygamber'in namazda "âmin" demesini ve teşvikini içeren rivayetler getirilebilir.¹⁶⁶ Bizce bu ibare Fâtiha'ya has bir kullanım değildir. Yani Hz. Peygamber kıraat ederken çeşitli dua ayetleri bağlamında bu ibareyi kullanmıştır. Ancak Fâtiha yerleşince bu ibarede ona has kılınmış zamanla bu bazı rivayetlere de yerleşmiştir.

Çok nadir de olsa bu düşüncemize katılan kimseler de mevcuttur. Abdussamed b. Muhammed el-Buhârî'nin (ö. 359/970) beldelerindeki Ehl-i rey'in şeyhi olan Ebû Bekir b. Harb'den nakline göre o "Bu şehrimizde ashâbımızın Ehl-i hadise çokça zulmettiğini görüyorum. Hâtim el-Atekî'nin yanında idim. Ehl-i reyden bir şeyh girdi ve ona dedi ki "İmâmın arkasında Fâtiha okumayı emreden sen misin?" O "Fâtihasız namaz olmaz" hadisi sahihtir" dedi. O "Kezebe. Fâtiha muhakkak ki Hz. Peygamber döneminde değil Ömer döneminde başladı" demiştir.¹⁶⁷

İbn Abdilberr imâmın farklı görüşlerde olduğunu nakletmektedir. Evzâî, Fâtiha'nın yerine başka bir şey okunmasını yeterli görmektedir. Sevrî, Kûfeliler ve Ebû Hanîfe'ye göre ilk ikide Fâtiha ve bir sûre okunur son ikide ise tesbih edilir. Ayrıca Ebû Hanîfe, Evzâî ve Sevrî'ye göre kasıtlı olarak Fâtiha namazın tamamında terk edilse ve yerine başka bir sûre okunsa namaz geçerli olur.¹⁶⁸

Sonuç

Bu çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür. Namazda kıraatın zorunluluğu yani onun bir rükün olduğu hususunda bidâyette farklı görüşler bulunmakla birlikte zamanla onun namazın bir rükünü olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Nitekim İmâm Şâfiî'nin bile kavli-kadîminde namazda kıraatı unutan kişinin namazını iade etmeyeceği fetvası bu süreç hakkında önemli bir fikir vermektedir. Benzer bir durum İmâm Mâlik için de söylenebilir. Zamanla farklı rivâyetlere ulaşıncaya bu görüşlerinden vazgeçerek onu bir rükün saymışlardır.

Hz. Peygamber'in namazda kıraati hususunda ise farklı rivayetler nakledilmiştir. Hafî namazlarda ve cehrî namazların son iki rekatında da ne okuduğu veya okuyup okumadığı

¹⁶⁵ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Halid en-Nâsirî es-Selâvî, *el-İstikâli li ahbâri duveli'l-mağribi'l-aksâ* (Fas: ed-Dâru'l-Beyzâ, ts.), 2/96.

¹⁶⁶ İmâm Mâlik, "Salât", 11.

¹⁶⁷ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dımaşkî, *Târîhu medîneti Dımeşk* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1995), 36/257.

¹⁶⁸ İbn Abdilberr, *İstizkâr*, 1/428-9.

hususunda farklı görüşler söz konusudur. Aynı şekilde namazlarda Fâtiha'nın ve zamm-ı sûrenin hangi rekatlarda okunacağı hususunda da sahâbeden tek tip bir uygulama nakledilmemiştir. Bu tartışmalardan hareketle Hz. Peygamber'in bu konuda net bir şey söylemediği ve tek tip bir uygulamaya gitmediği söylenebilir.

Ayrıca Hz. Peygamber'den nakledilen Fâtiha'sız namaz olmayacağı ve Hz. Peygamber'in düzenli bir şekilde Fâtiha ile namaza başladığı veya Fâtiha ve sonrasında bir sûre okuduğu şeklindeki rivâyetlerinin de hatalı nakledildiği kanaatindeyiz. Yani zaman içerisinde sünnet haline gelmiş şehirlerin gelenekleri hatalı bir şekilde Hz. Peygamber'e izafe edilmiştir. Kanaatimizce Hz. Peygamber duruma, inen vahye veya şartlara göre namazda kıraat etmektedir. Hafî namazlarda veya cehrî namazların üç ve dördüncü rekatlarında yer yer kıraat etmekte veya tesbihât yapmaktadır. Yeknesak bir şekilde Fâtiha ve zamm-ı sûre okuduğu düşüncesinde değiliz. Fâtiha'nın namazda düzenli bir şekilde okunması ise İslamiyetin yayılması ile birlikte asgari bir birliktelik oluşturmak ve Kur'ân okunmasındaki hataları önlemek amacıyla muhtemelen hulefâ-i râşidîn tarafından yerleşik hale getirilen bir uygulamadır. Fâtiha'ya ilaveten zamm-ı sûre okunmasını ise insanların sadece Fâtiha'yı namazlarda okuyup diğer sûreleri terkedeceği düşüncesinden hareketle kimi sahâbilerce verilen bir fetva olarak görmekteyiz.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebû'l-İslamî, 1403.
- Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. Riyâd: Dâru'l-Hânî, 2001.
- Alâî, Ebû Saîd Halîl b. Keykeldî. *Câmiu't-tahsîl fî ahkâmî'l-merâsîl*. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1986.
- Ali b. Ca'd, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Ca'd b. Ubeyd. *Müsned*. Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1990.
- 'Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ. *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi Mebâni'l-ahbâr*. Katar: Vizâretü'l-Evkâf, 2008.
- 'Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ. *Umdetu'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî. *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrece lehül-Buhârî fî'l-Câmi'î's-sahîh*. Riyâd: Dâru'l-Livâ, 1986.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Medhal ilâ ilmi's-sünen*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2017.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Mekke: Mektebetü Dâri'l-Bâz, 1994.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Boğa. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Kirâetu halfe'l-imâm*, 1980.

- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *el-İlelü'l-vâride fî ehâdîsi'n-nebeviyye*. Riyâd: Dâru Taybe, 1985.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1966.
- Dârimî, Ebû Saîd Osman b. Saîd. *Târîhu Osman b. Said ed-Dârimî an Ebî Zekeriyya Yahyâ b. Maîn fî Ta'd'ilî'r-ruvât ve tecrîhihim*. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1400.
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen*. Beyrut: Kahire: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Ebû Yusuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb el-Kûfî. *el-Âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî. *el-Medhal ilâ kitâbi'l-İklîl*. İskenderiyye: Dâru'd-Da've, 1404.
- Halil, Mahmud Muhammed. *Mevsûatu akvâli'l-imâm Ahmed b. Hanbel fî ricâli'l-hadis ve ilelihi*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.
- Huveynî, Ebû İshâk. *Neslu'n-nubâl mi mu'cemi'r-ricâl*. Mısır: Dâru İbn Abbas, 2012.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân. *et-Takyîd ve'l-îzâh şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1969.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstizkâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *et-Temhîd lima fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. Fas: Vizâretü'-Umûmi'l-Evkâf, 1387.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh ed-Dımaşkî. *Târîhu medîneti Dimesşk*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî. *et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-İlel*. Metâbiu'l-Humeydî: Riyâd, 2006.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî. *el-Kitâbü'l-musannef*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî. *Musannef*. thk. Ebû Habîb Nâsır b. Abdilazîz. Riyâd: Dâru Künûzi İşbilîyâ, 2015.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer. *en-Nüket alâ kitâbi İbn Salâh*. Medine: İmâdetü'l-Bahs, 1984.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer. *Fethu'l-bâri fî şerhi'l-Câmi'i's-sahîh li'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer. *Takrîbü't-tehzîb*. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1986.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer. *Ta'rîfu ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlîs*. Ummân: Mektebetü'l-Menâr, 1983.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer. *Tehzîbü't-tehzîb*. Hindistan: Matbaatü Dâireti'l-Meârif, 1326.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût ve Adil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Irâkî, Ebu Zur'a Ahmed b Abdurrahim b. el-Hüseyn el-Mısrî. *Tuhfetu't-tahsîl fî zikri ruvâti'l-merâsîl*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *'Îlâmu'l-muvakkî'in*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1987.
- İbn Ma'în, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ma'în b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî. *Ma'rifetü'r-ricâl an Yahyâ b. Ma'în rivâyetü İbn Muhrîz*. Şam: Mecmaü'l-Lüğati'l-Arabiyye, 1985.
- İbn Receb el-Hanbelî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Hanbelî. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1996.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbrahim en-Nuhhâs. *el-Câmi li ulûmi'l-imâm Ahmed*. Mısır: Dâru'l-Fellâh, 2009.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî. *Muvatta bi rivâyeti Yahyâ el-Leyfî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, ts.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl. *es-Sünenü'l-me'sûra*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1406.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünen*. Halep: Mektebü'l-Matbûât, 1986.
- Selâvî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halid en-Nâsırî. *el-İstiksâ li ahbâri duveli'l-mağribi'l-aksâ*. Fas: ed-Dâru'l-Beyzâ, ts.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Asl*. Karaçi; İdâretü'l-Kur'ân, ts.

- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Hücce alâ ehli'l-Medîne*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Mısırî. *Şerhu meâni'l-âsâr*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Mısırî. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre Yezîd. *el-İlelü'l-kebîr*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1409.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre Yezîd. *Sünen*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî: ts.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *Esbâbu nuzûli'l-Kur'ân*. Dammâm: Dâru'l-Islâh, 1992.
- Yahyâ b. Abdullâh, Yahyâ b. Abdullâh eş-Şehrî. "Turuku Enes b. Mâlik fi'l-besmeleti fi's-salâti ve'l-
kelâm alâ ilelihi ve beyâni mâ fî elfâzihi min ihtlâf". *Mecelletü't-Turâsu'n-Nebevî 1-2/7-8*
(1442), 79-161.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefiyâtu'l-
meşâhîr ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâyetün fi'l-kütübi's-
sitte*. Cidde: Dâru'l-kible, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *el-Muğnî fi'd-duafâ*. Suriye: Dâru'l-Meârif, ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. Beyrut: Dâru'l-
Ma'rife, 1963.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *en-Nüket alâ mukaddimeti İbni's-Salâh*.
Riyâd: Advâu's-Selef, 1998.

Summary

There are many narrations that reveal the place of qiraat in our tradition and what the Prophet recited during prayers. In the first centuries, there are some different and sometimes common practices in the periods of the saḥāba, tābiʿīn and the establishment of the sects. For example, there are different approaches regarding the obligation of qiraat and which sūrah to recite. In addition, in the works belonging to the first period, i.e. the first two centuries of Hijri and the following period, there are differences in the handling of the subject and the narrations transmitted. For example, some famous hadīths such as 'He who does not recite Fātiḥa has no prayer', which are included in the sources of Qutub al-Sitte, are not found in the works of the first period. Likewise, it is observed that the number of narrations on the subject has increased in the works of the third century and later, and the contradictions have increased accordingly.

Although there were different opinions about the necessity of qiraat in prayer, i.e., that it is a ruqun in time the view that it is a ruqun of prayer gained weight. As a matter of fact, even Imām Shāfiʿī's fatwa in the qawl al-qadīm that the person who forgets the qiraat in prayer will not return the prayer gives an important idea about this process. A similar situation can be said for Imām Mālik. In time, when they came across different narrations, they abandoned this view and considered it a ruqun. They even considered it obligatory for each rak'ah.

There are different narrations about the recitation of the Prophet (s) in prayer. There are different opinions about what he recited or whether he recited in the last two rak'ahs of the prayers recited in secret and the last two rak'ahs of the prayers recited openly. Likewise, no uniform practice has been narrated from the Companions regarding the rak'ahs in which rak'ahs to recite the Fātiḥa and the sūrah recited after it. Based on these discussions, it can be said that the Prophet did not say anything clear on this issue and did not follow a uniform practice.

We are also of the opinion that the narrations of the Prophet that there is no prayer without Fātiḥa and that the Prophet regularly started the prayer with Fātiḥa or recited Fātiḥa followed by a sūrah are also erroneously transmitted. In other words, the traditions of the cities that have become sunnah over time have been erroneously attributed to the Prophet. In our opinion, the Prophet recites qiraat in prayer according to the situation, the revelation or the circumstances. He would occasionally recite the Qiraat or make tasbihāt in prayers that were recited in secret or in the third and fourth prayers that were recited openly. We do not believe that he recited Fātiḥa and a sūrah after it in a uniform manner. In our opinion, the practice of reciting Fātiḥa regularly in prayer emerged with the spread of Islam and the inclusion of many Arab and non-Arab tribes and nations into Islam. In particular, it was aimed to achieve unity by reciting at least the Surah al-Fatiha in prayer due to the people's difficulties in learning the Qur'an and their faulty recitation. As a matter of fact, it has been reported that a group from the Mesāmid region in the Maghrib had difficulty in memorising even Fātiḥa. In other words, it is possible that the regular recitation of the Fātiḥa in prayer was a solution brought by the Khulefā al-Rāshidīn or the judges and jurists of the period. The fact that this practice became established and influenced many of the later imāms, including Imām Abū Hanīfa. The imāms who interpreted this matter according to the existing traditions even fell into contradictions in the procedures they developed, thinking that this practice had begun at the time of the Prophet. For example, Imām Abū Hanīfa considered one verse from the Qur'ān as obligatory and sufficient as qiraat in the first two rak'ahs, while he had to make a separate place for the Fātiḥa sūrah and considered the sehiv sajdah wajib for its omission.